

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษา ค้นคว้า เอกสาร ตำราและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยเสนอตามลำดับหัวข้อต่อไปนี้

1. แรงจูงใจและความต้องการ
2. แนวคิดของการมีส่วนร่วม
3. หลักสูตรและการเรียนการสอน
4. กิจกรรมเสริมหลักสูตร
5. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน
6. อิสลาม
7. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แรงจูงใจและความต้องการ

จรรยา มานิตกุล และคณะ (2532, หน้า 139) การจูงใจ (Motivation) มาจากคำว่า "Move" หมายถึง การหมุนการผลักดันจากภายในหรือแรงจูงใจ (Motive) การจูงใจจึงเป็นวิธีการที่จะชักนำพฤติกรรมของผู้อื่นให้ประพฤติปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ พฤติกรรมของคนจะเกิดขึ้นได้ต้องมีแรงจูงใจ ด้วยเหตุนี้การจูงใจจึงเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับสิ่งเร้าหรือแรงจูงใจ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การจูงใจ หมายถึง ความพยายามที่จะชักจูงให้ผู้อื่นแสดงออกหรือปฏิบัติตามต่อสิ่งจูงใจ สิ่งจูงใจอาจมีได้ทั้งจากภายในและภายนอกตัวบุคคล เช่น ด้านวัตถุ อันได้แก่ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจและทางตำแหน่งหน้าที่ในรูปของเงินเดือน เงินตอบแทน บ้านพัก ค่าเช่า ค่าเบี้ยเลี้ยง ฯลฯ หรืออาจจะเป็นการจูงใจด้วยสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ หรือการเกลี้ยกล่อม แต่มูลเหตุจูงใจอันสำคัญของบุคคลก็คือ ความต้องการ

Wehrich และ Koontz (อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2539, หน้า 235) ให้ความหมาย การจูงใจ (Motivation) ว่าหมายถึง แรงผลักดันจากความต้องการและความคาดหวังต่าง ๆ ของมนุษย์ เพื่อให้แสดงออกตามที่ต้องการ อาจกล่าวได้ว่า ผู้บริหารจะใช้การจูงใจให้ผู้ใต้บังคับบัญชาทำในสิ่งต่าง ๆ ด้วยความพอใจ ในทางกลับกันผู้ใต้บังคับบัญชาก็อาจใช้วิธีการเดียวกันกับผู้บริหาร

Bovee และคณะ (อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2539, หน้า 235) กล่าวถึงการจูงใจว่าเป็นสิ่งเร้าซึ่งทำให้บุคคลเกิดความคิดริเริ่ม ควบคุม รักษาพฤติกรรม และการกระทำ

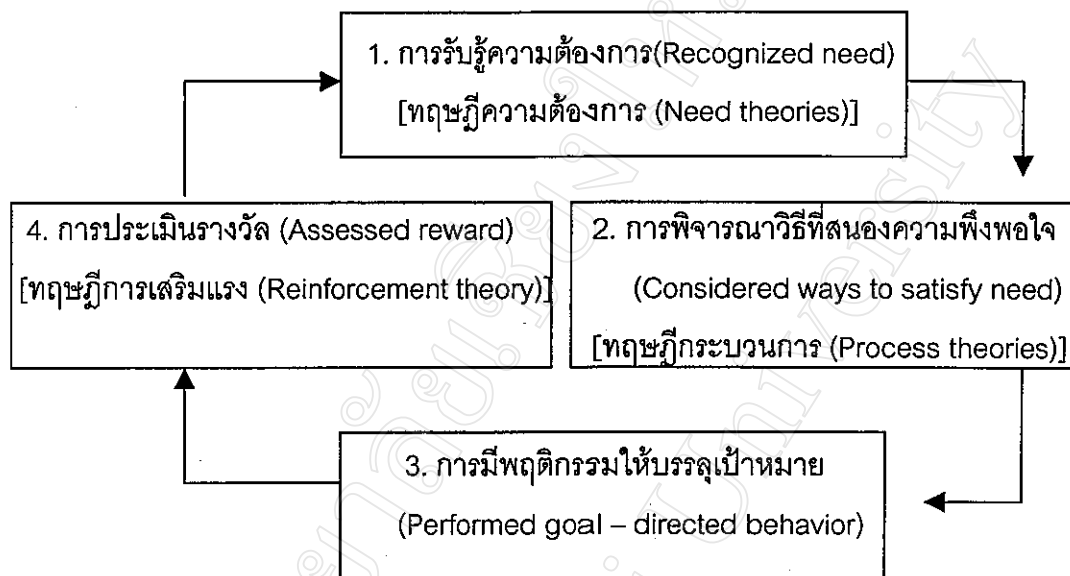
ไพฑูรย์ เจริญพันธุ์วงศ์ (2530, หน้า 10) กล่าวถึงแรงจูงใจว่า แรงจูงใจ (Motives) บางครั้งเราให้ความหมายว่าเป็นความจำเป็น (Needs) ความต้องการ (Wants) แรงขับ (Drives) หรือแรงกระตุ้น (Impulses) อันเกิดขึ้นภายในบุคคล แรงจูงใจนี้จะถูกผลักดันไปสู่จุดหมาย (Goals) ซึ่งอาจจะเป็นไปอย่างรอบคอบหรือไม่รอบคอบก็ได้

ในการสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ผู้บริหารจะต้องเห็นความสำคัญในตัวบุคคลที่เป็นคนงานให้อิสระในการทำงาน ให้มีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายหรือเป้าหมายในการทำงาน ซึ่งจะทำให้นโยบายหรือเป้าหมายนั้นเป็นสิ่งที่ยอมรับกันทั่วไป ทั้งนี้เนื่องจากมนุษย์ทุกคนคำนึงถึงเรื่องตนเองเป็นใหญ่โดยธรรมชาติอยู่แล้ว การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อาจใช้แรงจูงใจหรือไม่ก็ได้ แต่แรงจูงใจก่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีได้ และการจูงใจที่จะเกิดผลก็ต้องคำนึงถึงความต้องการของมนุษย์อีกด้วย เพราะคนส่วนมากต้องการให้คนอื่นตระหนักในประโยชน์และความสำคัญของตน ทั้งต้องการเป็นส่วนหนึ่งของสังคมและอยากให้ผู้อื่นยอมรับตนในฐานะคนที่มีชีวิตจิตใจ

ผู้บริหารหรือหัวหน้างานจะไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ถ้าขาดความรู้เกี่ยวกับบุคคลที่ทำงานกับตนเอง หรือขาดมนุษยสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน การสร้างมนุษยสัมพันธ์ได้จะต้องรู้และเข้าใจธรรมชาติและความต้องการของคน และเมื่อเข้าใจถึงธรรมชาติและความต้องการของคนแล้วจึงสามารถจูงใจให้บุคคลนั้นทำงานตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ได้ (จรรยา มานิตกุล และคณะ, 2532, หน้า 139 - 40)

Bovee และคณะ (อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2539, หน้า 237) กล่าวถึงกระบวนการจูงใจ (The Motivation Process) ว่า กระบวนการจูงใจเริ่มต้นมีความต้องการ (Need) เกิดขึ้น ความต้องการเหล่านี้นำไปสู่กระบวนการตัดสินใจให้สามารถตอบสนองความพึงพอใจและตามด้วยการกระทำ ซึ่งอาจกระตุ้นโดยการให้รางวัล ดังแผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 1 พื้นฐานของการจูงใจ (Basic model of motivation)

ที่มา : Bovee และคณะ (อ้างใน ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2539, หน้า 237)

วารุณี อมรทัต (2526, หน้า 126) ได้กล่าวถึงความต้องการว่า เป็นความรู้สึกภายในตัวเราเองที่กระตุ้นให้เราเกิดความกระหายใคร่ปรารถนาและทำให้เราคิดปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด ทั้งนี้ เป็นปฏิกิริยาตอบโต้เพื่อให้เกิดความสมดุลใหม่ทุกครั้ง

ธรรมชาติของมนุษย์หรือความต้องการของมนุษย์ได้มีผู้ศึกษาและสร้างทฤษฎีไว้ต่าง ๆ กัน คือ

McGregor (อ้างใน จรรยา มานิตกุล และคณะ, 2532, หน้า 140) ได้สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ไว้ 2 ทฤษฎี คือ

1. ทฤษฎี X เป็นแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ สรุปได้ดังนี้

1.1 มนุษย์มีสัญชาตญาณที่จะหลีกเลี่ยงการทำงานทุกอย่างเท่าที่จะทำได้เนื่องจากไม่ชอบการทำงาน

1.2 ต้องมีการใช้อำนาจบังคับ ควบคุม แนะนำหรือขู่ว่าจะลงโทษ ทั้งนี้เพื่อให้งานสำเร็จตามวัตถุประสงค์

1.3 มนุษย์ชอบให้คนอื่นชี้แนะในการทำงาน พยายามหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ มีความทะเยอทะยานน้อย ต้องการความปลอดภัยมากกว่าสิ่งอื่นใด

2. ทฤษฎี Y เป็นแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ที่ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์สามารถรู้จักตัวเองและสามารถพัฒนาตัวเองได้ การกระทำของคนนั้นมีใช่เป็นผลของการบังคับ แต่เป็นการกระทำอันเนื่องมาจากความเต็มใจ คือมีความรู้สึกอยากจะทำงาน อยากจะมีความรับผิดชอบมากขึ้นกว่าเท่าที่เป็นอยู่ มีความรู้สึกสร้างสรรค์ อยากมีชีวิตที่ดีขึ้น ดังนี้

2.1 คนจะทุ่มเทแรงกายและแรงใจให้กับงานตามปกติเสมือนว่าเป็นการเล่นหรือพักผ่อน

2.2 การควบคุมจากบุคคลอื่นและการบังคับข่มขู่ มิใช่วิธีเดียวเท่านั้นที่จะทำให้คนทำงาน วิธีการไม่ควบคุมหรือไม่บังคับข่มขู่ก็ทำให้คนสามารถทำงานบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ เพราะทุกคนปรารถนาที่จะเป็นตัวของตัวเอง และควบคุมตัวเองในการทำงานเพื่อสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่เขาผูกพัน

2.3 การที่คนมีความผูกพันต่อวัตถุประสงค์ จะเป็นแรงจูงใจอย่างหนึ่งที่จะผลักดันให้เกิดสัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์ที่ตนมีส่วนผูกพัน

2.4 คนโดยเฉลี่ย (ภายใต้เงื่อนไขอันช่วยให้) ไม่ต้องการเรียนรู้เพียงการยอมรับความรับผิดชอบเท่านั้น หากแต่ยังต้องการเรียนรู้เกี่ยวกับการแสวงหาความรับผิดชอบอีกด้วย

2.5 คนส่วนมากมีความต้องการค่อนข้างสูงในการใช้จินตนาการ ความเฉลียวฉลาด และมีความคิดสร้างสรรค์ในการแก้ปัญหา

2.6 คนโดยเฉลี่ยในสังคมอุตสาหกรรมไม่มีโอกาสแสดงความสามารถหรือฝีมือลายมือได้อย่างเต็มที่

เมื่อพิจารณาจากทฤษฎีของ McGregor แล้วจะพบว่า ผู้บริหารจะเลือกใช้ทฤษฎีใด ใน 2 ทฤษฎีนี้ต้องคำนึงถึงลักษณะของงานหรือสถานการณ์เป็นเงื่อนไขในการเลือกด้วย และ Likert (อ้างใน จรรยา มานิตกุล และคณะ, 2532, หน้า 141) ได้กล่าวว่า ในทางปฏิบัติแล้วผู้บริหารต้องเลือกใช้ให้ถูกกรณี บางกรณีต้องใช้ทฤษฎี X โดยใช้อำนาจและคำสั่งที่เป็นไปโดยระเบียบข้อบังคับ กฎหมาย แต่บางกรณีต้องใช้ทฤษฎี Y เพื่อส่งเสริมกำลังใจให้แก่ผู้ใต้บังคับบัญชา โดยการยกย่องตามความต้องการของคนที่ว่าคนทุกคนปรารถนาที่จะได้รับการยกย่อง ปรารถนาความอบอุ่นและปรารถนาความเป็นมิตร

ส่วน Maslow (อ้างใน จรรยา มานิตกุล และคณะ, 2532, หน้า 141) ได้สร้างทฤษฎีความต้องการหรือแรงจูงใจ โดยให้สมมุติฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมมนุษย์ไว้ดังนี้

1. มนุษย์มีความต้องการ ความต้องการมีอยู่เสมอและไม่มีที่สิ้นสุด แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการนั้นขึ้นอยู่กับว่าเขามีสิ่งนั้นแล้วหรือยัง ขณะที่ความต้องการได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการอย่างอื่นก็จะเข้ามาแทนที่ กระบวนการนี้ไม่มีที่สิ้นสุดและจะเริ่มตั้งแต่เกิดจนตาย

2. ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้วจะไม่ใช่สิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้นที่จะเป็นสิ่งที่จูงใจของพฤติกรรม

3. ความต้องการของมนุษย์มีลำดับความสำคัญ (A Hierarchy of Needs) กล่าวคือ เมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการระดับสูงก็จะเรียกร้องให้มีการตอบสนองทันที

ซึ่ง Maslow ได้แบ่งลำดับขั้นของความต้องการของมนุษย์ไว้ดังนี้

1. ความต้องการของร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์และเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับการดำรงชีวิต ร่างกายต้องได้รับการตอบสนองภายในช่วงระยะเวลาและสม่ำเสมอ ถ้าร่างกายไม่ได้รับการตอบสนองแล้วชีวิตก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ความต้องการเหล่านี้ ได้แก่ อาหาร อากาศ น้ำดื่ม ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ความต้องการการพักผ่อน และ ความต้องการทางเพศ เป็นต้น

2. ความต้องการความปลอดภัย (Safety needs) เมื่อความต้องการทางร่างกายได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการความปลอดภัยก็จะเข้ามามีบทบาทในพฤติกรรมของมนุษย์ มีความปรารถนาที่จะได้รับความคุ้มครองจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่จะมีต่อร่างกาย เช่น อุบัติเหตุ อาชญากรรม ฯลฯ มนุษย์ปรารถนาที่จะอยู่ในสังคมที่เป็นระเบียบและสามารถคาดหมายได้ ความต้องการความปลอดภัยหรือความมั่นคงในการปฏิบัติงานเช่น การไม่ถูกย้ายหรือถูกปลดออก หรือถูกลงโทษ การได้รับความเป็นธรรมที่ปราศจากระบบการเล่นพรรคเล่นพวกด้วยการใช้ความชอบพอสวนตัว หรือเลือกปฏิบัติที่มีผลกระทบต่อนักที่ ขวัญและกำลังใจของพนักงาน

3. ความต้องการทางสังคม (Social or Belonging needs) เป็นความต้องการเมื่อความต้องการ 2 ประการแรกได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการทางสังคม หมายถึง ความต้องการที่จำเป็นเข้าร่วมและได้รับการยอมรับความเป็นมิตรภาพ และความรัก ความต้องการในขั้นนี้ของบุคคลเป็นความต้องการที่จะให้บุคคลอื่นยอมรับในความสำคัญของตนและความคิดเห็น ที่ได้รับการยอมรับควรได้รับการยกย่อง ชมเชย และให้มีส่วนร่วมในการแสดง ความคิดเห็นเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งในองค์การ

4. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่องในสังคม (Esteem or Egoistic needs) เป็นความต้องการอยากเด่นในสังคม ต้องการได้รับการยกย่องในสังคม และรวมถึงความต้องการที่จะมีฐานะเด่นเป็นที่ยอมรับนับถือของคนทั้งหลาย

5. ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จตามความนึกคิด (Self-Actualization or Self Realization) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดเป็นความต้องการพิเศษซึ่งคนธรรมดาส่วนมากนี้ก็จะอยากจะเป็นอยากจะได้แต่ไม่สามารถเสาะหาได้ การที่บุคคลใดบรรลุถึงความต้องการขั้นนี้ก็ได้รับการยกย่องเป็นบุคคลพิเศษ

นอกจากนี้ Maslow ยังได้แยกลักษณะแรงจูงใจออกเป็น 2 ประเภท คือแรงจูงใจที่เกิดจากการขาดแคลน (Deficiency motives คำย่อ D motive) กับแรงจูงใจที่เกิดจากความประสงค์เพื่อความเจริญวัฒนะ (Being motives คำย่อ B motives) แรงจูงใจประเภทหลังนี้ทำให้มนุษย์สามารถฝึกตน มีคุณค่าในตนเอง ต่อสังคม ต่อผู้อื่น และมีศักดิ์ศรีในตนเอง (ศรีเรือน แก้วกังวาล, 2539, หน้า 106)

เมื่อพิจารณาการศึกษาความต้องการของ Maslow แล้วจะพบว่ามนุษย์มีพฤติกรรมเป็นไปตามความต้องการ ความต้องการมีอิทธิพลผลักดันให้มนุษย์ต่อสู้ดิ้นรนและทำทุกอย่าง เพื่อบำบัดหรือสนองความต้องการของแต่ละบุคคลที่มีขนาด ระดับหรือความมากน้อยไม่เท่ากัน

นอกจากนี้ Herzberg (อ้างใน จรรยา มานิตกุล และคณะ, 2532, หน้า 144) ได้พบว่ามนุษย์มีความต้องการ 2 ปัจจัย ได้แก่ปัจจัยค้ำจุน (Maintenance Factors) กับปัจจัยกระตุ้น (Motivational Factors) ซึ่งเรียกว่า ทฤษฎีความต้องการ 2 ปัจจัย (Two factor Theory) หรือทฤษฎีสุขภาพอนามัย (Hygiene Theory) โดยมีแนวคิด ดังนี้

1. ความพอใจหรือไม่พอใจ (Hygiene) ในการทำงานของคนนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการ 7 ประการ ซึ่ง Herzberg เรียกความต้องการ 7 ประการดังกล่าวนี้ว่าปัจจัยค้ำจุน (Maintenance Factors) มีดังนี้

1.1 นโยบายและการบริหารของหน่วยงาน

1.2 การบังคับบัญชา

1.3 ความสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้บังคับบัญชากับผู้ร่วมงานกับผู้ใต้บังคับบัญชา

1.4 เงินเดือนหรือค่าจ้าง

1.5 ความมั่นคงของงานหรือความมั่นคงของชีวิตส่วนตัว

1.6 สภาพการทำงาน

1.7 สถานภาพทางสังคม

2. เครื่องกระตุ้นที่จะทำให้คนรักงานหรือชอบงาน (Motivational or Satisfiers) เป็นความรู้สึกทางใจที่เกิดความต้องการเมื่อได้รับการตอบสนองปัจจัยค่าจุนแล้ว ความต้องการรักงานหรือชอบงานจะไม่เกิดขึ้นถ้าหากว่าเขาไม่ได้รับสนองตอบปัจจัยค่าจุน และแม้เขาจะได้ตอบสนองปัจจัยค่าจุนแล้ว แต่ถ้าไม่มีการจูงใจหรือการกระตุ้นด้วยปัจจัยกระตุ้น เขาก็จะเฉย ๆ กับงานโดยไม่เกิดความรักงานหรือชอบงานเกิดขึ้น ปัจจัยกระตุ้น (Motivational Factors) มี 6 ประการ

2.1 ความสำเร็จของงาน

2.2 การได้รับการยกย่อง

2.3 ลักษณะของงาน

2.4 ความเป็นไปได้ที่จะก้าวหน้า

2.5 ความก้าวหน้า

2.6 ความรับผิดชอบ

สำหรับ McClelland (อ้างใน จรรยา มานิตกุล และคณะ, 2532, หน้า147) ได้ทำการวัดแรงจูงใจ 3 ประการ คือ

1. ความต้องการด้านสังคม

2. ความต้องการด้านอำนาจ

3. ความต้องการด้านความสำเร็จได้พบว่า ความต้องการด้านความสำเร็จจะมี

ความสำคัญมากที่สุดต่อความสำเร็จทางเศรษฐกิจของประเทศ ความต้องการความสำเร็จจะเกี่ยวพันกับความมีน้ำใจของผู้ประกอบการสำหรับการยอมรับการเสี่ยงภัยบางประการ คนที่มีธุรกิจขนาดเล็กจะเป็นตัวอย่างของกลุ่มที่มีคะแนนสูงด้านความต้องการความสำเร็จความต้องการความสำเร็จจะเป็นลักษณะหนึ่งของความต้องการเกียรติยศชื่อเสียงตามแนวคิดของ Maslow และจะเป็นปัจจัยจูงใจลักษณะหนึ่งตามแนวคิดของ Herzberg

อีกเช่นกัน จรรยา มานิตกุล และคณะ (2532, หน้า 147) ได้กล่าวถึงความต้องการของมนุษย์ตามแนวความคิดของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นอิฏฐารมณซึ่งประกอบด้วยความต้องการ 4 ประการ คือ

1. ลาก ได้แก่ ความอยากได้ในทรัพย์สินเงินทองและวัตถุต่าง ๆ
2. ยศ ได้แก่ ความต้องการตำแหน่งหน้าที่ เจริญยศ ปรินญาบัตร วุฒิบัตร
3. สรรเสริญ ได้แก่ ความต้องการการเคารพนับถือยกย่องและรักใคร่จากบุคคลอื่น
4. สุข ได้แก่ ความต้องการสุขที่เป็นทั้งความสุขทางกายและความสุขทางใจ

และเช่นกัน สุมะธ เดียววิศเรศ (2527, หน้า 14 - 21) ได้แบ่งประเภทความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ คือ ความต้องการของมนุษย์ตามหลักศาสนา และความต้องการของมนุษย์ตามหลักจิตวิทยาสังคม

1. ความต้องการของมนุษย์ตามหลักศาสนา ในพุทธศาสนาได้แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น 2 อย่าง ดังนี้

1.1 ความต้องการทางรูปวัตถุหรือสิ่งที่มองเห็นได้ ได้แก่ ปัจจัยสี่ คือ ที่อยู่อาศัย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

1.2 ความต้องการทางจิตใจหรือนามธรรม แบ่งได้เป็น 2 ระดับ

1.2.1 ความต้องการพื้นฐาน

ก. อายุ เป็นความต้องการมีอายุยืน ไม่อยากตายเร็ว ดังนั้นการมีชีวิตที่ยืนยาวจึงเป็นยอดปรารถนาของสิ่งมีชีวิตทั้งหลายไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์

ข. วรรณะ เป็นความต้องการที่จะมีผิวกายงาม สดสวย เป็นที่ดึงดูดตาต้องใจของผู้อื่น

ค. สุขะ ทุกคนที่เกิดมามีปรารถนาความสุข ไม่ต้องการความทุกข์

ง. พละ คือการมีกำลังกายเข้มแข็ง สมบูรณ์ที่จะทำงานหรือประกอบอาชีพ

1.2.2 ความต้องการระดับสูง

ก. ลาก หมายถึง วัตถุ สิ่งของ ที่ได้มาโดยน้ำพักน้ำแรง ความอุตสาหะของตนเองหรือโดยผู้อื่นให้

ข. ยศ หมายถึง ตำแหน่งหน้าที่การงาน เกียรติและยศ ตลอดจนฐานะทางการงานในสังคมของคนในระดับต่าง ๆ

ค. สรรเสริญ คือ การสดุดี กล่าวชม ยกย่อง

ง. สุข หมายถึง ความสุขในลักษณะเดียวกันกับคำว่าสุขะที่กล่าวมาแล้ว จะต่างกันก็ตรงที่ว่าสุขในที่นี้หมายถึง สุขในระดับสูง

2. ความต้องการของมนุษย์ตามหลักจิตวิทยาสังคม แบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

2.1 ความต้องการขั้นพื้นฐานหรือความต้องการทางร่างกาย เช่น ความหิว

ความกระหาย ความรู้สึกทางเพศ ความต้องการหลบนอน ความจำเป็นที่ต้องใช้อากาศหายใจ และความต้องการอุณหภูมิที่พอเหมาะ เป็นต้น ความต้องการพื้นฐานดังกล่าวเหล่านี้เกิดจากพื้นฐานของการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตามแต่ความต้องการเหล่านี้มีความเข้มข้นแตกต่างกันไปตามวัยและสถานภาพด้านต่าง ๆ ของแต่ละบุคคล

2.2 ความต้องการทางสังคมหรือความต้องการทางจิตใจ เป็นความต้องการที่สลับซับซ้อน เป็นความต้องการจากลักษณะอาการของจิตใจที่เกิดจากการพัฒนาจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะหนึ่ง ความต้องการทางจิตเจ้านั้นบางที่เรียกว่า ความต้องการที่เกิดใหม่ เพราะเป็นความต้องการที่เกิดจากการเรียนรู้และประสบการณ์ บุคคลคนหนึ่งย่อมจะมีความต้องการในสิ่งหนึ่งแตกต่างไปจากบุคคลอื่น ฉะนั้นความต้องการทางจิตใจจึงมีลักษณะดังต่อไปนี้

ก. มีเงื่อนไขผูกพันกับประสบการณ์

ข. มีความผันแปรและระดับความเข้มข้นในการต้องการแตกต่างกันไปในแต่ละบุคคล

ค. มีการเปลี่ยนแปลงภายในของแต่ละบุคคล

ง. มักมีปรากฏในการทำงานเป็นกลุ่มมากกว่าการทำงานตามลำพัง

จ. เป็นผลของการซ่อนเร้นจากการรับรู้ของจิตสำนึก

ฉ. เป็นความคลุมเครือของความรู้สึกอันเนื่องมาจากความต้องการของร่างกาย

ช. มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม

สุเมธ เดียววิศเรศ (2527, หน้า 21) ยังได้เสนอแนวทางที่หน่วยงานหรือองค์การตอบสนองความต้องการของบุคคลพอสรุปมีดังนี้

1. ความต้องการทางกายภาพ อาจสนองตอบได้ด้วยทำให้ค่าจ้างแรงงานหรือเงินเดือนที่เพียงพอแก่การยังชีพหรือให้บริการด้านอื่นๆ ที่จำเป็นบางอย่าง เช่น ค่ารักษาพยาบาล สวัสดิการต่าง ๆ เป็นต้น

2. ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย อาจตอบสนองได้ด้วยสัญญาจ้างงาน ซึ่งจะทำให้บุคคลรู้สึกว่ามี ความมั่นคงในการทำงาน และปลอดภัยที่จะไม่ต้องออกจากงานโดยไม่ทราบสาเหตุ

3. ความต้องการความรักเป็นที่ยอมรับในสังคม และความมีชื่อเสียงได้รับการยกย่อง อาจตอบสนองความต้องการของบุคคลด้วยการมอบหมายงานให้ทำ โดยคำนึงถึงความรู้ความสามารถและความเหมาะสม เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในงานต่าง ๆ สร้างบรรยากาศให้บุคคลรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของหน่วยงาน ชมเชยเมื่อมีผลงานดีเด่น หรือยกย่องสรรเสริญเมื่อทำประโยชน์ให้แก่องค์กร

4. ความต้องการที่จะได้รับความสำเร็จในชีวิต อาจตอบสนองโดยการเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีความสามารถได้ทำงานที่ยากหรือทำงานในตำแหน่งสูงเท่าที่เขามีความสามารถจะทำได้

สรวง ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ (2539, หน้า 253) กล่าวถึงเทคนิคการจูงใจที่สำคัญประกอบด้วย

1. เงิน (Money) เงินเป็นสิ่งกระตุ้นที่สำคัญอยู่ในรูปของเงินเดือน ค่าจ้างต่อหน่วยงานในคุณภาพระดับหนึ่งหรือสิ่งจูงใจอื่น ตลอดจนโบนัส ประกันและสิ่งอื่น ๆ ที่มอบให้กับพนักงาน เงินมีความหมายมากกว่ามูลค่าในรูปตัวเงินแต่จะหมายถึงทั้งสถานะ (Status) และอำนาจ (Power) นักเศรษฐศาสตร์และผู้บริหารส่วนใหญ่ได้ใช้เงินเป็นสิ่งกระตุ้น แต่นักวิทยาศาสตร์พฤติกรรมศาสตร์กลับมองประเด็นนี้ว่ามีความสำคัญต่ำ

2. การมีส่วนร่วม (Participation) เป็นเทคนิคซึ่งเป็นผลจากทฤษฎีการจูงใจและการวิจัย การมีส่วนร่วมในการทำงาน การทำงานของบุคคลจะมีความรู้ทั้งในด้านปัญหาและผลลัพธ์ การมีส่วนร่วมที่ถูกต้องจะเป็นทั้งการจูงใจและความรู้ที่มีคุณภาพสำหรับความสำเร็จของธุรกิจ การมีส่วนร่วมจะรวมถึงการยอมรับ ซึ่งประกอบด้วยความผูกพันและการยอมรับ เป็นการทำให้คนรู้สึกถึงความสำเร็จ การมีส่วนร่วมไม่ได้หมายความว่าทำให้ผู้บริหารอ่อนแอ แม้ว่าการกระตุ้นการมีส่วนร่วมจากผู้ใต้บังคับบัญชาจะมีส่วนช่วยให้รับฟังความคิดเห็นอย่างระมัดระวัง แต่สิ่งสำคัญก็คือต้องตัดสินใจด้วยตนเอง

3. คุณภาพชีวิตการทำงาน (Quality of Working life) เป็นการศึกษาระบบเพื่อออกแบบงานและพัฒนาในขอบเขตการทำงานประกอบด้วยระบบเทคนิคสังคมในการจัดการ เป็นเครือข่ายประสานงานระหว่างจิตวิทยาอุตสาหกรรม จิตวิทยาองค์การและสังคมวิทยา วิศวกรรม อุตสาหกรรม ทฤษฎีองค์การ ทฤษฎีและการพัฒนาองค์การ การจูงใจและทฤษฎีผู้นำ และอุตสาหกรรมสัมพันธ์

จากที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของความต้องการของมนุษย์ว่ามีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมที่แสดงออกมา และมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารจำเป็นจะต้องรู้ เข้าใจและนำไปสู่การปรับเปลี่ยนแก้ไขการทำงานของตนเอง ผู้ร่วมงาน และองค์กรในที่สุด

แนวคิดของการมีส่วนร่วม

ปัจจุบันสภาพสังคมมีความซับซ้อนหลากหลายและสับสน ลำพังความคิดของผู้บริหารเพียงคนเดียวคงไม่เพียงพอที่จะจัดการกับสิ่งเหล่านี้ให้ได้ ผู้บริหารจำเป็นต้องอาศัยความคิดเห็นการมีส่วนร่วมจากกระบวนการกลุ่มหรือทีมงานของสมาชิก จึงจะทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพมากที่สุดได้ (สุนันทา เลานันท์, 2531, หน้า 16)

สวน ชูเกียรติ สีสวรรณ์ (2534, หน้า 77) ได้กล่าวไว้ว่า มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีปัญญาระดับสูง และควบคุมสิ่งแวดล้อมได้ ดังนั้นมนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ห่างไกลเพียงใด ควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่มีผลกระทบต่อชีวิตของเขา นอกจากนั้นแล้วการมีส่วนร่วมยังช่วยลดปัญหาความแปลกแยกเนื่องจากการนำเข้าสู่สิ่งต่าง ๆ จากภายนอกเข้าไปในชุมชนนั้นด้วย ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาการศึกษา ฉบับที่ 8 ซึ่งได้กำหนดวิสัยทัศน์การศึกษาไทยที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพโดยจัดกระบวนการศึกษาที่มุ่งจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับความต้องการของบุคคล ชุมชน สังคม และประเทศชาติ โดยมุ่งระดมสรรพกำลังทุกส่วนของสังคมให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2540, หน้า 4) ดังนั้นการจัดการศึกษา หน่วยงานทางการศึกษาจึงมีความจำเป็นที่จะต้องแสวงหาความร่วมมือจากทุกฝ่ายโดยการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างบ้าน โรงเรียน ชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้มีการนำเอาวิถีชีวิตที่เป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม ชุมชน และแนวคิดตามหลักวิชาการสมัยใหม่ สามารถประยุกต์ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2542 (โครงการอาสาสมัครกับการเรียนรู้รัฐธรรมนูญและการเลือกตั้ง ทบวงมหาวิทยาลัย และสำนักงานคณะกรรมการการเลือกตั้ง, 2542, หน้า 11-84) เช่น การจัดการศึกษาอบรมของรัฐต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเอกชน (มาตรา 43 วรรค 2) รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดนโยบาย การตัดสินใจทางการเมือง การวางแผนพัฒนาทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง รวมทั้งการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐทุกระดับ (มาตรา 76) รัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่นพึ่งตนเองและ

ตัดสินใจในกิจการท้องถิ่นเอง (มาตรา 78) รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล (มาตรา 79) รัฐต้องจัดการศึกษาอบรมและสนับสนุนให้เอกชนจัดการศึกษาอบรมให้เกิดความรู้คู่คุณธรรม (มาตรา 81) และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีสิทธิที่จะจัดการศึกษาอบรมและการฝึกอาชีพตามความเหมาะสมและความต้องการภายในท้องถิ่นนั้น และเข้าไปร่วมในการจัดการศึกษาอบรมของรัฐ (มาตรา 289 วรรค 2) จากที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า รัฐธรรมนูญได้ให้ความสำคัญกับบทบาทการมีส่วนร่วมของประชาชนและองค์กรท้องถิ่นในการจัดการศึกษาในท้องถิ่น ตามแนวนโยบายการกระจายอำนาจโดยได้กำหนดแนวทางที่มุ่งเน้นให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นได้เข้าไปมีส่วนร่วมจัดการศึกษาของรัฐ ส่วนพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 8, 9, 14, 24, 29, 38, 40 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 6-22) มีใจความสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมซึ่งสรุปใจความได้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษา โดยให้ประชาชนและองค์กรท้องถิ่นต่าง ๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาในทุกกระบวนการ ทั้งกระบวนการบริหาร กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ และกระบวนการตรวจสอบกำกับกับการจัดการศึกษา

สำหรับ นิตยา เงินประเสริฐศรี (2542, หน้า 81) ได้กล่าวถึงเหตุผลที่สำนักมนุษยสัมพันธ์สนับสนุนเรื่องการมีส่วนร่วม เพราะว่า

1. ความพึงพอใจในเชิงปรัชญา การมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่คนในสังคมเรียกร้องกันมาก ผู้บริหารที่บริหารงานแบบมีส่วนร่วมมีความเชื่อเกี่ยวกับผู้ใต้บังคับบัญชาว่าเป็นผู้ที่ต้องการทำงานสนุกในการทำงาน และเป็นผู้ที่มีคุณภาพที่จะมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ผู้บริหารมีบทบาทที่จะส่งสารเสนอให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเพื่อใช้ในการตัดสินใจ และผู้บริหารยอมรับในความคิดเห็น ประสิทธิภาพ และความต้องการที่จะทำงานของผู้ใต้บังคับบัญชา
2. สองหัวดีกว่าหัวเดียว กลุ่มมีการอภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับการสร้างทางเลือกแก้ปัญหา และเลือกสิ่งที่ดีที่สุดโดยการระดมสมอง (Brainstorming)
3. การสร้างความเข้าใจให้แก่ผู้มีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเข้าใจปัญหา เหตุผลที่ต้องค้นหาทางแก้ปัญหา และการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อผู้ใต้บังคับบัญชาเอง ผู้บริหารแบบประชาธิปไตยใช้เทคนิคการมีส่วนร่วมเพื่อให้ผู้ใต้บังคับบัญชาวิเคราะห์ประเด็นหรือ

ปัญหาที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้อธิบายให้ผู้ได้บังคับบัญชาทราบว่าการตัดสินใจมีผลต่อพวกเขาอย่างไร รวมทั้งความสำเร็จของเป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์การด้วย กล่าวโดยสรุปการมีส่วนร่วมทำให้ผู้ได้บังคับบัญชายอมรับในเรื่องการตัดสินใจ และเต็มใจที่จะปฏิบัติตามในสิ่งที่ได้ตัดสินใจไปแล้ว

4. การมีส่วนร่วมทำให้เกิดช่องทางของการติดต่อสื่อสารชัดเจน ในบางกรณี

ผู้บังคับบัญชายอมรับและเห็นความจำเป็นของการตัดสินใจที่จะเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่าง แต่ผู้ได้บังคับบัญชายังต่อต้าน เพราะความไม่เข้าใจกันระหว่างผู้บังคับบัญชาและผู้ได้บังคับบัญชา แสดงให้เห็นว่ามีปัญหาในเรื่องการติดต่อสื่อสาร การมีส่วนร่วมทำให้มีการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ทิศทาง

5. การมีส่วนร่วมลดความกลัวของผู้ได้บังคับบัญชา ผู้ได้บังคับบัญชากลัวในสิ่งที่ไม่รู้ การมีส่วนร่วมทำให้มีการอภิปรายโต้แย้งเกี่ยวกับเหตุผลและผลของการตัดสินใจนั้น ๆ

ผู้ได้บังคับบัญชาที่มีส่วนร่วมจะเข้าใจถึงการตัดสินใจมีผลอย่างไรต่อเศรษฐกิจและสังคมของตน

6. การมีส่วนร่วมและการจูงใจมีส่วนสัมพันธ์กัน โดย Likert (อ้างใน นิตยา

เงินประเสริฐศรี, 2542, หน้า 82) ได้ชี้ให้เห็นว่าสมาชิกพิจารณาเรื่องภาระหน้าที่ (Mission) ขององค์การเป็นเรื่องสำคัญ เมื่อมีการจูงใจผู้ได้บังคับบัญชา ทำให้สมาชิกแต่ละคนรู้สึกกว่าวัตถุประสงค์ขององค์การเป็นเรื่องสำคัญ และงานที่ตนปฏิบัติอยู่เป็นสิ่งจำเป็นต่อความสำเร็จขององค์การ สมาชิกควรพิจารณาบทบาทของตนว่าเป็นบทบาทที่สำคัญ เมื่องานไม่บรรลุผลก็อาจปรับปรุงแก้ไขใหม่ ซึ่งจำเป็นต้องมีส่วนร่วมในงานนั้น

และ Hawthorne (อ้างใน นิตยา เงินประเสริฐศรี, 2542, หน้า 80) ได้ศึกษาที่บริษัท Western Electric ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างระดับแสงสว่างกับผลผลิตของแรงงาน ผลการศึกษาพบว่าผลผลิตเพิ่มขึ้น ถึงแม้ว่าระดับแสงสว่างจะลดลง คนงานทำงานมีผลงานมากขึ้นและขวัญในการทำงานสูงขึ้น เพราะหัวหน้าและนักวิจัยได้เปิดโอกาสให้คนงานมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็น และคนงานได้รับการปฏิบัติเยี่ยงมนุษย์ และเช่นกัน Bavelas (อ้างใน นิตยา เงินประเสริฐศรี, 2542, หน้า 80) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วม โดยเลือก ผู้ปฏิบัติงานด้านเย็บผ้าด้วยจักร ซึ่งปฏิบัติงานเฉลี่ย 74 หน่วยต่อชั่วโมง และเมื่อเปิดโอกาสให้ตั้งมาตรฐาน การทำงานด้วยตนเอง (84 หน่วยต่อชั่วโมง) หลังจากที่มีการอภิปรายกันแล้ว กลุ่มผู้ปฏิบัติงานได้ตัดสินใจตั้งมาตรฐาน 95 หน่วยต่อชั่วโมง แต่ก็ไม่สามารถปฏิบัติได้ อย่างไรก็ตามกลุ่ม ผู้ปฏิบัติงานที่มีส่วนร่วมในการจัดตั้ง

นอกจากนี้ Coch และ French (อ้างใน นิตยา เงินประเสริฐศรี, 2542, หน้า 80) ได้ศึกษาเปรียบเทียบผลงานของคนงานภายใต้เงื่อนไข 3 อย่างคือ กลุ่มที่หนึ่งคนงานไม่มีส่วนร่วม กลุ่มที่สองคนงานมีส่วนร่วมบ้าง กลุ่มที่สามคนงานทั้งหมดมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มคนงานที่ไม่มีส่วนร่วมหลังจากที่ได้รู้จากผู้บังคับบัญชาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นและความจำเป็นที่ต้องเปลี่ยนแปลง เช่นการขยายงาน และอัตราใหม่ของการจ่ายงานต่อชิ้น ปรากฏว่าภายใน 40 วันของการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 17 ลาออก และคนงานที่เหลืออยู่บ่นและหยุดการผลิต ปฏิเสธที่จะร่วมมือ ผลงานจำนวนหน่วยต่อชั่วโมงยังคงเท่าเดิม ส่วนกลุ่มที่มีส่วนร่วมบ้างหลังจากได้รับคำอธิบายชี้แจงและได้เลือกผู้ปฏิบัติงานบางคนเข้าฝึกอบรมในวิธีการทำงานใหม่ ๆ ปรากฏว่ามีผลงานดีกว่าครั้งก่อน คนงานไม่ลาออกและมีทัศนคติดีขึ้น และกลุ่มที่มีส่วนร่วมทั้งหมดปรากฏว่าทุกคนทำงานได้ดีที่สุด มีการปรับปรุงจำนวนหน่วยต่อชั่วโมงโดยทันที และกลุ่มมีผลงานก้าวหน้าสูงกว่าระดับก่อนที่มีการเปลี่ยนแปลง ร้อยละ 14 สมาชิกไม่มีการลาออกและมีทัศนคติที่ดีขึ้น จึงแสดงให้เห็นว่าการมีส่วนร่วมทั้งหมด (Total Participation) และการมีส่วนร่วมโดยผ่านตัวแทน (Representative Participation) จะส่งเสริมขวัญในการทำงานและการผลิตให้สูงขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มที่ไม่มีส่วนร่วม นอกจากนี้ Seashore และ Bowers (อ้างใน สมยศ นาวิการ, 2525, หน้า 23) พบว่าการมีส่วนร่วมทำให้ประสิทธิภาพการทำงานและความพอใจของพนักงานเพิ่มขึ้น และลดความสูญเสียและการขาดงานให้น้อยลง และ Lowley และ Hackman (อ้างใน สมยศ นาวิการ, 2525, หน้า 23) พบว่าการบริหารแบบมีส่วนร่วมทำให้การขาดงานของพนักงานมีน้อยกว่าวิธีการบริหารแบบเผด็จการมาก

ความหมายของการมีส่วนร่วมอาจแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทของการมีส่วนร่วมและสาขาวิชาต่าง ๆ ในการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคม เช่น อคิน ระพีพัฒน์ (2527, หน้า 320) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนเป็นผู้ทำทุกอย่าง ไม่ใช่หน่วยงานภายนอกกำหนดไปแล้วให้ประชาชนมาร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ทุกอย่างต้องเป็นเรื่องของประชาชนที่จะต้องคิดขึ้นมาเอง ส่วน Nyerere (อ้างใน อุณา นพคุณ, 2528, หน้า 104) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่า เป็นกระบวนการที่มนุษย์สามารถจะกระทำการเปลี่ยนแปลง และควบคุมสภาพแวดล้อมของตนทั้งนี้เพราะประชาชนนั้นไม่ใช่วัตถุหรือสิ่งของที่ถูกกระทำการ เขาไม่ใช่ผู้ที่ถูกพัฒนาหรือถูกผู้อื่นสั่งสอนได้ ประชาชนเองเท่านั้นที่จะพัฒนาและเรียนรู้ด้วยกระบวนการคิดไตร่ตรอง

หาทางเลือกการแก้ปัญหาและการลงมือกระทำการเอง เป้าหมายของกระบวนการนี้คือการปลดปล่อยตัวเองจากข้อจำกัดต่าง ๆ และเพิ่มทักษะตนเองในการควบคุมสภาพแวดล้อม นอกจากนี้อุ้นตา นพคุณ (2528, หน้า 103 - 105) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับรูปธรรมว่าหมายถึง การที่ชาวบ้านได้ให้แรงงาน เวลา วัสดุในการพัฒนาชุมชน และความหมายในระดับนามธรรมคือ การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นเรื่องของการชี้นำตนเอง (Self Direction) มโนภาพแห่งตนเอง (Self Concept) ความอิสระในการกำหนดชีวิต (Self Determination or Autonomy) และความรู้สึกผูกพันรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Commitment and Responsibility) และยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, หน้า 4) ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นแนวคิดทางยุทธศาสตร์ที่จะทำให้ประชาชนเกิดความรู้สึกในตัวเอง จากการได้ร่วมกันคิดริเริ่มตัดสินใจ ปฏิบัติการร่วมกัน รับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบถึงตัวประชาชนเองทั้งสร้างความรู้สึกรับผิดชอบในการดำเนินงาน ซึ่งจะนำไปสู่ความสามารถ และประสิทธิภาพการปกครองตนเองในระบบประชาธิปไตย โดยยึดถือปรัชญาทางการพัฒนาชุมชนที่ว่า มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น และพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันต้องยอมรับด้วยความบริสุทธิ์ใจว่ามนุษย์นั้นสามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสที่เอื้ออำนวย

ส่วน Uphoff & Yadav (อ้างใน ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์, 2527, หน้า 101) ได้เสนอกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้านไว้ 5 ขั้นตอน คือ

1. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ
2. การมีส่วนร่วมในการวางแผน
3. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน
4. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์
5. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

นอกจากนี้ นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, หน้า 188) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมตามลักษณะดังนี้ คือ

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง โดยผ่านองค์การจัดตั้งของประชาชน เช่น การรวมกลุ่มเยาวชน หรือกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

2. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน เช่น กรรมการของกลุ่ม หรือชุมชน เช่น กรรมการกลุ่มเลี้ยงไหม กรรมการหมู่บ้าน เป็นต้น

3. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไหร่ก็ได้ทุกเวลา บางกรณีก็ได้กำหนดลักษณะของการมีส่วนร่วมเป็นไปในลักษณะต่างๆ เช่น

3.1 การมีส่วนร่วมเกิดจากเบื้องบนหรือเบื้องล่าง

3.2 การจูงใจให้มีส่วนร่วมเกิดขึ้นโดยสมัครใจหรือบังคับ

3.3 แบบแผนองค์การ

3.4 ช่องทางที่มีส่วนร่วมเกิดขึ้น ได้แก่

3.4.1 การมีส่วนร่วมโดยปัจเจกหรือผ่านกลุ่ม

3.4.2 การมีส่วนร่วมโดยตรงหรือโดยอ้อม

3.4.3 การมีส่วนร่วมเป็นช่องทางทางการหรือไม่เป็นทางการ

4. ระยะเวลาความต่อเนื่องของกิจกรรม

5. ขอบข่ายกิจกรรมครอบคลุมขนาดไหน

6. อำนาจในการตัดสินใจในการมีส่วนร่วม

ประโยชน์ของการมีส่วนร่วม

ผู้บริหารในสังคมประชาธิปไตยจำเป็นต้องส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศของการทำงานเป็นหมู่คณะ ผู้บริหารต้องทำงานร่วมกับเพื่อนร่วมงานคนอื่น และเพื่อนร่วมงานจะเอาตัวไปผูกพันกับหน่วยงานก็ต่อเมื่อเขารู้สึกว่าเขามีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของหน่วยงานนั้น การเปิดโอกาสให้เขามีส่วนร่วมในการตัดสินใจก็เป็นส่วนหนึ่งที่จะให้สมาชิกมีความผูกพันกับหน่วยงาน

เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ (2525, หน้า 170) ได้กล่าวถึงผลดีของการให้เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนในการตัดสินใจ คือ

1. งานที่ทำย่อมเกิดผลดีทั้งปริมาณและคุณภาพ เนื่องจากได้ใช้ทั้งความสามารถและความตั้งใจของเพื่อนร่วมงาน

2. เมื่อทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดสินใจเกี่ยวกับนโยบายย่อมจะทำให้การขาดงานและความเฉื่อยชาในการทำงานของผู้ใต้บังคับบัญชาลดน้อยลง

3. มีความพร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลง ถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงโดยที่ผู้ได้บังคับบัญชาไม่ทราบ จะทำให้เขาขาดความเชื่อมั่นและมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง แต่หากผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในกระบวนการที่จะนำไปสู่การตัดสินใจ ทำให้เขาได้ทราบว่าเมื่อเปลี่ยนแปลงจะดีหรือไม่ การต่อต้านการเปลี่ยนแปลงก็จะไม่เกิดขึ้น

4. ลดข้อข้องใจของผู้ได้บังคับบัญชา หากให้เขามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และในขณะเดียวกันก็สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้นำกับผู้ตามด้วย

5. จะช่วยให้ง่ายต่อการบริหารงาน ทั้งนี้ก็เพราะว่าเมื่อผู้ได้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ก็จะเป็นการส่งเสริมให้เขามีความรับผิดชอบสูงขึ้น ยอมรับในอำนาจหน้าที่ของผู้ได้บังคับบัญชามากขึ้น การติดตามผลงานอย่างใกล้ชิดก็อาจไม่มีความจำเป็น

6. เป็นการส่งเสริมคุณภาพการตัดสินใจของผู้นำ ผู้บริหารคงจะไม่มีความรู้รอบรู้เกี่ยวกับทางเลือกหรือทางออกทุกทาง และก็คงไม่รอบรู้ผลที่จะตามมาทุกอย่าง การเปิดโอกาสให้ผู้ได้บังคับบัญชาได้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจจะทำให้ผู้นำมีข้อมูลมากขึ้น ถ้าหากการสื่อความหมายมีความคล่องตัวและสะดวก ข้อมูลจากผู้ได้บังคับบัญชา ก็จะไปสู่ผู้บังคับบัญชาโดยสะดวก ทำให้การตัดสินใจรอบคอบขึ้น

ส่วน สมยศ นาวิการ (2525, หน้า 25-26) ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการมีส่วนร่วมเอาไว้ดังนี้ การมีส่วนร่วมจะทำให้

1. การยอมรับการเปลี่ยนแปลงมีมากกว่า การศึกษาต่าง ๆ ที่ชี้ให้เห็นว่าเมื่อบุคคลมีส่วนร่วมในการตัดสินใจทางด้านการเปลี่ยนแปลง พวกเขาจะยอมรับการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น เมื่อการเปลี่ยนแปลงถูกมองว่าเป็นสิ่งบังคับต่อพวกเขาโดยบุคคลบางคนแล้ว พวกเขาโน้มเอียงที่จะต่อต้านการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากว่าการเปลี่ยนแปลงถูกต่อต้านจากพนักงานอยู่บ่อย ๆ ครั้ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจจึงเป็นแนวทางที่สำคัญอย่างหนึ่งที่สนับสนุนการเปลี่ยนแปลงและทำให้พนักงาน มีจิตใจยอมรับการเปลี่ยนแปลงมากขึ้น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชาผู้ได้บังคับบัญชามีความราบรื่นมากขึ้น การมีส่วนร่วมทำให้ความไม่พอใจของกลุ่มถูกเปิดเผยออกมา ความไม่พอใจเหล่านี้สามารถยุติได้โดยการอธิบายอย่างตรงไปตรงมา ความไม่พอใจที่ไม่ได้รับการแก้ไขหรือซ่อนเร้นอยู่อาจจะทำให้เกิดการนัดหยุดงาน การทำงานช้า ๆ ความสูญเสีย และการขาดงาน การมีส่วนร่วมช่วยให้ลดการร้องทุกข์มีน้อยลงด้วย เนื่องจากว่าโดยปกติแล้วการร้องทุกข์เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดค่าใช้จ่ายกับองค์กรส่วนใหญ่ การมีส่วนร่วมช่วยประหยัดเงินให้กับฝ่ายบริหารได้

3. ความผูกพันของพนักงานกับองค์การเพิ่มขึ้น เมื่อพนักงานมีส่วนร่วมในกระบวนการที่สำคัญ เช่น การตัดสินใจ พวกเขาจะรู้สึกผูกพันต่อองค์การมากขึ้น พวกเขาจะรู้สึกว่าพวกเขาและคำแนะนำของพวกเขาถูกให้คุณค่าโดยองค์การ ดังนั้นพวกเขาสามารถตอบสนองความต้องการความเชื่อถือตนเอง และความสมหวังของชีวิตได้

4. ความไว้วางใจฝ่ายบริหารมีมากขึ้น พนักงานที่มีส่วนร่วมจะมีความรู้สึกไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่สำคัญขององค์การ พวกเขาจะรู้แรงจูงใจและความต้องการของฝ่ายบริหาร การรู้สึกเหล่านี้ทำให้พวกเขาไว้วางใจในความตั้งใจของฝ่ายบริหาร ความรู้สึกไว้วางใจเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นอย่างหนึ่งของการปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ

5. การบริหารผู้อยู่ได้บังคับบัญชามีความง่ายมากขึ้น ถ้าหากผู้อยู่ได้บังคับบัญชาผูกพันยอมรับการเปลี่ยนแปลง และไว้วางใจฝ่ายบริหารมากขึ้น การบริหารพวกเขาจะมีความง่ายมากขึ้น จำนวนของผู้บริหารจะมีน้อยลง เนื่องจากว่าการควบคุมอย่างใกล้ชิดจะลดลง ผู้อยู่ได้บังคับบัญชาที่มีส่วนร่วมในการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อพวกเขามีความรู้สึกรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงานของพวกเขามากขึ้น ดังนั้นพวกเขาเต็มใจยอมรับอำนาจหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาของพวกเขามากขึ้น

6. การตัดสินใจทางการบริหารมีคุณภาพดีขึ้น การบริหารแบบมีส่วนร่วมสามารถเพิ่มคุณภาพของการตัดสินใจทางการบริหารให้ดีขึ้นได้ ดังภาษิตโบราณที่ว่า “สองหัวดีกว่าหัวเดียว” ยังเป็นความจริงอยู่ การรวมความรู้และความสามารถของบุคคลหลายคนเข้าด้วยกันในการแก้ปัญหาจะนำไปสู่การตัดสินใจที่ดีกว่าการตัดสินใจของผู้บริหารที่ซึ่งตัวเองอยู่ในสำนักงานเพียงคนเดียว

7. การติดต่อสื่อสารจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนดีขึ้น การมีส่วนร่วมบังคับให้มีการติดต่อสื่อสารจากเบื้องล่างสู่เบื้องบน องค์การหลายแห่งพบว่า การขาดการติดต่อสื่อสารจากเบื้องล่างสู่เบื้องบนเป็นปัญหาที่สำคัญอย่างหนึ่งขององค์การ การติดต่อสื่อสารส่วนใหญ่ในองค์การจึงเป็นการติดต่อสื่อสารจากเบื้องบนสู่เบื้องล่าง การมีส่วนร่วมช่วยให้การมีสิ่งย้อนกลับจากพนักงานได้เป็นอย่างดี

การมีส่วนร่วม (Participation) ของชุมชนในการจัดการศึกษาเป็นการเปิดโอกาสให้ชุมชนได้พัฒนาศักยภาพในการบริหารการจัดการกับปัญหาของตนได้อย่างเต็มที่ และเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับสังคมและชุมชนให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้ การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องของ

ชุมชนทำให้เกิดความผูกพันต่อภารกิจของตนที่มีส่วนร่วมต่อองค์การในฐานะที่โรงเรียนเป็นหน่วยหนึ่งของสังคมที่จัดตั้งขึ้นมา เพื่อสนองความต้องการของสังคมและชุมชน (สมัย เทียนชัย, 2529, หน้า 86)

จากที่กล่าวมาจึงพอสรุปได้ว่าการมีส่วนร่วมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นกระบวนการที่นำสู่การยกระดับความต้องการ คุณค่า ศักดิ์ศรี และศักยภาพของทุกคน เป็นการดำเนินการทางด้านร่างกาย ด้านวาจา ด้านจิตใจ และทรัพยากร ซึ่งก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านต่าง ๆ เกิดความสัมพันธ์ที่มีพลัง เกิดประโยชน์ทั้งแก่ผู้ให้และผู้รับ

หลักสูตรและการเรียนการสอน

แนวคิดหลักสูตรท้องถิ่นหรือการมีส่วนร่วมของประชาชนในการกำหนดหลักสูตรมีปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (อ้างในสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 6,12-16) โดยมีแนวนโยบายดังนี้ เช่น ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา (มาตรา 5 (2)) และการจัดระบบโครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาให้ยึดหลักการกระจายอำนาจไปสู่สถานศึกษา และการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน อื่น ๆ (มาตรา 9 (2) และ (6)) อีกทั้งให้สถานศึกษาเป็นผู้จัดทำหลักสูตรโดยมีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง และมีส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติให้สถานศึกษาเป็นผู้จัดทำหลักสูตรโดยมีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางและมีส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นคุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (มาตรา 27 วรรค 2) นอกจากนี้ยังให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์การชุมชน จัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ (มาตรา 29) จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กำหนดแนวทางในการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นและแนวทางการมีส่วนร่วมของประชาชนองค์กรท้องถิ่น โดยรัฐเป็นผู้กำหนดหลักสูตรแกนกลางและให้สถานศึกษาเป็นผู้จัดทำหลักสูตรโดยมีวัตถุประสงค์ของหลักสูตรสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง

และมีส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ และให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน และอื่น ๆ ในการส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ

คำว่า หลักสูตร มีผู้ให้ความหมายมากมายและแตกต่างกัน ซึ่งได้แก่ รายวิชาที่ต้องศึกษา สื่อกาเรียนการสอนชุดหนึ่ง เนื้อหาสาระ สิ่งที่สอนกันทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียนในขณะที่ เอกวิทย์ ณ ถลาง (2527, หน้า 108) ได้กล่าวว่าหลักสูตรคือ สิ่งใดก็ตามที่มุ่งหวังให้ผู้เรียนเกิด การเรียนรู้ มีทักษะ เกิดความคิด และทัศนคติที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และ ภิญญ สาธ (2516, หน้า 279) กล่าวว่า หลักสูตรหมายถึง โครงการศึกษาที่กำหนดให้นักเรียนเรียนรู้และพัฒนาตนเอง ตามแผนการศึกษา หรือโครงการศึกษาที่โรงเรียนปฏิบัติเพื่อให้บรรลุผลทางการศึกษานั้น ส่วน กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2522, หน้า 4) ในคำอธิบายการใช้หลักสูตรมัธยมศึกษาตอนต้น พ.ศ.2521 ได้ให้ความหมายของหลักสูตรไว้ว่า หลักสูตร คือ ข้อกำหนดแผนการเรียนการสอนอัน เป็นส่วนรวมของประเทศ เพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมายตามแผนการศึกษาแห่งชาติ นอกจากนี้ เอกชัย กี่สุขพันธ์ (2527, หน้า 152-154) ได้ให้ความหมายของหลักสูตรว่า หมายถึงประมวลการจัด ประสบการณ์ในการเรียนต่าง ๆ ให้นักเรียนมีพัฒนาการทางความรู้ ความสามารถ ทัศนคติ และ ค่านิยมต่าง ๆ เป็นไปตามความต้องการของสังคม หลักสูตรจึงเป็นได้ทั้งโครงการเรียนของนักเรียน เนื้อหาวิชาต่าง ๆ ที่จัดให้นักเรียนได้เรียน ตลอดจนมวลประสบการณ์ต่าง ๆ ที่จะจัดให้แก่ นักเรียน และ Tabá (อ้างใน เอกชัย กี่สุขพันธ์, 2527, หน้า 153) ได้เสนอเกณฑ์ในการเลือกเนื้อหาวิชาไว้ 6 ประการคือ

1. เชื่อถือได้และเป็นแก่นสารความรู้ในแต่ละสาขาวิชา
2. มีความสอดคล้องกับสภาพสังคม
3. มีความสมดุลระหว่างความกว้างและลึก
4. ตอบสนองความมุ่งหมายได้หลายประการ
5. สอดคล้องกับวุฒิภาวะความสามารถในการเรียนรู้ของผู้เรียน
6. มีความเหมาะสมกับความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

ท้องถิ่น หมายถึง ท้องที่ใดท้องที่หนึ่งโดยเฉพาะ เช่น ท้องที่จังหวัด ท้องที่อำเภอ กิ่งอำเภอ ตำบลหมู่บ้าน (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, 2538 หน้า 785)

ในการจัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่นนั้น นักการศึกษาได้แสดงความเห็นไว้ต่างๆ ดังนี้ สัจด์ อุทวานันท์ (2527, หน้า 307) กล่าวว่า หลักสูตรระดับท้องถิ่นเป็นหลักสูตรที่มีความสอดคล้องกับหลักการของการพัฒนาหลักสูตรได้มากที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากหลักการของหลักสูตรที่สร้างขึ้นจำเป็นต้องมีความสอดคล้องกับสภาพปัญหา และสนองความต้องการของสังคมที่ใช้หลักสูตรนั้น ๆ โดยเหตุนี้หลักสูตรที่สร้างขึ้นมีจุดมุ่งหมายสำหรับใช้ในชุมชนแห่งหนึ่งแห่งใดโดยเฉพาะก็ย่อมสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้มากที่สุด และ สวัสดิ์ จงกล (2521, หน้า 4) ได้กล่าวถึงความมุ่งหมายและขอบเขตการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นว่า การที่จะสร้างเสริมรากฐานของระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยนั้น จำเป็นจะต้องกระจายอำนาจการปกครองท้องถิ่นอย่างแท้จริง การดำเนินงานที่สำคัญอันเป็นพื้นฐานซึ่งมีผลในระยะยาวก็คือ การจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นในด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม จริงอยู่แม้ในเรื่องนี้สภาพทั่วประเทศจะมีลักษณะองค์ประกอบส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน แต่ก็แตกต่างกันในรายละเอียดโดยเฉพาะระดับขั้นของการพัฒนาในแต่ละท้องถิ่น ด้วยเหตุผลดังกล่าวนี้ หลักสูตรจึงมีส่วนที่ทุกคนจะต้องเรียนรู้อย่างเดียวกันเพื่อเอกภาพของชาติ แต่ก็ต้องเรียนรู้ความแตกต่างในรายละเอียดเฉพาะท้องถิ่นที่ผู้เรียนควรรู้เรื่อง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะในท้องถิ่นของตน ซึ่งส่วนกลางไม่ได้ระบุไว้ ผู้เรียนจะต้องเรียนรู้สิ่งที่เป็นจุดอ่อนในท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างพื้นฐานการเรียนรู้ทัศนคติ และพฤติกรรมที่ตรงตามจุดหมายของการศึกษา การที่จะให้ผู้เรียนรัก ภูมิใจ และส่งเสริมความเจริญให้กับท้องถิ่นของตนได้นั้น จำเป็นที่ผู้เรียนจะต้องทราบเรื่องราวทางด้านประวัติศาสตร์ ความเป็นมาและสภาพของท้องถิ่นเป็นพื้นฐาน

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ (2535, หน้า 33) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรในระดับท้องถิ่นว่า หมายถึง การเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการปรับปรุงเพิ่มเติมหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการของท้องถิ่นในลักษณะต่าง ๆ คือ

1. เพิ่มเติมรายละเอียดในเนื้อหาวิชาที่มีอยู่
2. กำหนดกิจกรรมเสริม
3. ทำสื่อเสริม
4. พัฒนากระบวนการเรียนการสอน
5. จัดทำรายวิชาเพิ่มเติมในกลุ่มรายวิชา

ส่วนวิชย ราชบุรีศิริ (2524, หน้า 30) ได้เสนอรูปแบบการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น สรุปคือ

การขยาย เป็นการขยายความมุ่งหมายและเนื้อหาจากนามธรรมเป็นรูปธรรมหรือเพิ่มเติมข้อปลีกย่อยให้เหมาะสม

การปรับ เป็นการนำเอาจุดมุ่งหมายที่วางไว้อย่างกว้าง ๆ มาปรับให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น

การเพิ่ม เป็นการเพิ่มเนื้อหาบางเรื่องเฉพาะของแต่ละท้องถิ่นที่ควรรู้

ในขณะที่ Taba (อ้างใน ไพฑูรย์ เจริญพันธุ์วงศ์, 2529, หน้า 184) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของหลักสูตรว่ามี 4 องค์ประกอบคือ

1. ความมุ่งหมาย
2. เนื้อหาวิชา
3. การใช้หลักสูตร
4. การประเมินผล

ส่วนแนวคิดในเรื่องการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนมีปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542, หน้า 15 - 16) ซึ่งปรากฏแนวนโยบายดังต่อไปนี้ ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน เอกชน จัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ (มาตรา 29) และให้สถานศึกษาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน (มาตรา 30) จากที่กล่าวมาจึงอาจกล่าวได้ว่า สถานศึกษาต้องพัฒนากระบวนการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพโดยใช้วิธีการร่วมมือกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน เอกชน เป็นต้น เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการด้วย

และ เอกชัย กิสุขพันธ์ (2527, หน้า 153 - 160) ได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนการสอนว่าเป็นการนำหลักสูตรไปใช้นั่นเอง ในกระบวนการเรียนการสอนนี้จะต้องประกอบด้วย การแปลงหลักสูตรไปสู่การสอน เช่น การจัดทำแผนการสอน คู่มือครู แบบเรียน หนังสืออ่านประกอบ

ต่าง ๆ เป็นต้น การจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ที่จะเอื้อต่อการเรียนการสอน เช่น การจัดตารางสอนการจัดห้องสมุด การจัดวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ใช้ประกอบการสอน เป็นต้น และประการสุดท้ายคือการสอนของครู ซึ่งเป็นขั้นที่สำคัญของกระบวนการเรียนการสอน เพราะครูคือผู้ใช้หลักสูตร ดังนั้นหลักสูตรจะบรรลุถึงจุดหมายที่ต้องการหรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับการสอนของครูเป็นสำคัญ ซึ่งครูสามารถใช้วิธีการสอนแบบต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การสอนแบบบรรยาย (Lecture Method) เป็นการสอนที่ครูได้เตรียมค้นคว้า คึกษาหาความรู้เกี่ยวกับเรื่องที่จะสอนมาเป็นอย่างดี แล้วมาอธิบายหรือบรรยายให้ผู้เรียนฟัง
2. การสอนแบบอภิปราย (Discussion Method) เป็นการสอนที่ครูเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ร่วมกิจกรรมในชั้นเรียนอย่างเสรี เปิดโอกาสให้อภิปรายแสดงความคิดเห็นในเรื่องที่สนใจ โดยมีครูคอยกระตุ้นช่วยเหลือ แนะนำ ให้ผู้เรียนกล้าพูด กล้าแสดงความคิดเห็นอย่างมีเหตุผล
3. การสอนแบบทดลอง (Laboratory Method) เป็นการสอนที่ครูเปิดโอกาสให้นักเรียนได้ปฏิบัติ เพื่อให้เกิดประสบการณ์ใหม่ และค้นพบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ด้วยตนเอง
4. การสอนแบบอุปมานและอนุมาน (Inductive and Deductive Method) การสอนแบบอุปมานเป็นการสอนให้ผู้เรียนได้รู้จากส่วนย่อยไปหาส่วนใหญ่ หรือสอนจากตัวอย่างแล้วสรุปเป็นกฎเกณฑ์ นิยมใช้ในวิชาวิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์หรือวิชาอื่น ๆ ที่ต้องมีการทดลอง ส่วนการสอนแบบอนุมานเป็นการสอนแบบตรงกันข้าม คือ สอนจากกฎเกณฑ์หรือสูตร หรือนิยามไปหาตัวอย่าง
5. การสอนแบบการแสดงบทบาท (Role-Playing Method) เป็นการสอนแบบแสดงบทบาทในสถานการณ์ที่สมมุติขึ้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้จากสภาพการณ์ที่สมมุติขึ้น เพื่อให้เรียนรู้ได้กระจ่างขึ้น เช่น การแสดงละครขุนช้างขุนแผน ในวรรณคดีไทย เป็นต้น
6. การสอนแบบสถานการณ์จำลอง (Simulation Techniques) เป็นการสอนแบบที่จำลองสถานการณ์เหมือนกับสภาพจริงมาให้ผู้เรียนได้เรียน เช่น การจำลองห้องบังคับการบินของเครื่องบิน ให้ผู้เรียนวิธีการขับเครื่องบินได้เรียน เป็นต้น
7. การสอนแบบสืบสวนสอบสวน (Inquiry Method) เป็นการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้พบความจริงด้วยตนเองโดยครูเป็นผู้คอยแนะนำในการเรียน ซึ่งมีลำดับขั้นการสอนอยู่ 4 ขั้นคือการสังเกต การอธิบาย การทำนาย และการนำไปใช้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความคิดริเริ่มสร้างสรรค์

8. การสอนแบบบูรณาการ (Integrative Method) เป็นการสอนที่ช่วยให้ผู้เรียนมีบูรณาการในทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นมาในตนเอง โดยมีพัฒนาการทางความรู้ผสมกลมกลืนกัน การสอนแบบนี้จัดกิจกรรมขึ้นเป็นหน่วยการเรียนรู้ ประสบการณ์และกิจกรรมต่าง ๆ จะจัดขึ้นเพื่อให้ผู้เรียนได้แก้ปัญหาหนึ่ง อันจะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างเป็นระบบระเบียบ

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า หลักสูตรที่ดี คือ หลักสูตรที่สอดคล้องกับสภาพ ปัญหา ความต้องการของผู้เรียน ครอบคลุม ชุมชน องค์กร สังคมและประเทศชาติ ซึ่งการจะได้หลักสูตรเช่นว่านี้ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน และการนำหลักสูตรไปใช้นั้นก็สามารถนำเอาทรัพยากรของชุมชนนั้นเข้าร่วมในการจัดการเรียนการสอนได้ด้วย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด

กิจกรรมเสริมหลักสูตร

ได้มีผู้ให้ความหมายของกิจกรรมเสริมหลักสูตรในภาษาไทยแตกต่างกันออกไป เช่น กิจกรรมนอกหลักสูตร (Extra Curricular Activities) กิจกรรมร่วมหลักสูตร กิจกรรมพิเศษ กิจกรรมนักศึกษา กิจกรรมนักเรียน (Student Activities) เป็นต้น และนักการศึกษาได้ให้ความหมายของกิจกรรมเสริมหลักสูตรในทำนองเดียวกันเช่น Good (อ้างใน ไพโรจน์ นาคะสุวรรณ และ วันนอร์ มะทา, 2528, หน้า 4) เสนอว่ากิจกรรมเสริมหลักสูตร หมายถึง โปรแกรมและการจัดดำเนินงาน ซึ่งนักเรียนองค์การนักศึกษาหรือสถาบันการศึกษาจัดทำขึ้น มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความสนุกสนาน เพิ่มพูนความรู้ ส่งเสริมความถนัด และความสนใจ โดยไม่มีหน่วยกิตทางวิชาการและอยู่ภายใต้การควบคุมของสถาบันการศึกษา ซึ่ง ภิญญู สาร (2516, หน้า 223) ได้ให้ความหมายว่า กิจกรรมนักเรียน หมายถึง บรรดากิจกรรมประกอบหรือนอกหลักสูตรทั้งหลายที่ให้การศึกษแก่นักเรียนนอกห้องเรียน (Extra-class Activities) ส่วน ไพโรจน์ นาคะสุวรรณ และ วันนอร์ มะทา (2528 หน้า 4) ได้กล่าวว่า หมายถึง กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นโดยนักเรียนสมัครใจที่จะเข้าร่วมดำเนินการเองโดยความเห็นชอบและสนับสนุนของคณะครูอาจารย์ ไม่มีการให้หน่วยกิตหรือคะแนนเพื่อช่วยให้นักเรียนได้เลื่อนชั้นหรือสำเร็จการศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับ นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์ (2525, หน้า 38) ที่กล่าวว่า กิจกรรมนักเรียน หมายถึงบรรดากิจกรรมประกอบหรือนอกห้องเรียน จัดขึ้นโดยนักเรียนสมัครใจที่จะเข้าเรียนและดำเนินการเอง โดยความเห็นชอบและสนับสนุนจากคณาจารย์ และไม่มีการให้คะแนนใด ๆ ในอันที่จะส่งเสริมให้เด็กเลื่อนชั้นหรือสำเร็จการศึกษา จากที่กล่าวมาทั้งหมดแล้วนั้นสามารถสรุปลักษณะสำคัญของกิจกรรมเสริมหลักสูตร ได้ดังนี้

1. เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นนอกเหนือจากหลักสูตรปกติหรือนอกเวลาเรียน
2. เป็นกิจกรรมที่นักเรียนร่วมกันจัดขึ้นภายใต้ความเห็นชอบของครู หรือผู้บริหาร

สถานศึกษา

3. นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมตามความสมัครใจ มีเสรีภาพในการเลือกกิจกรรม
4. ไม่มีการให้หน่วยกิตหรือคะแนนทางวิชาการ
5. ให้ความเสมอภาค และยุติธรรมต่อนักเรียนอย่างเหมาะสมตาม

ความสามารถ ความถนัด ความสนใจ และกำลังทางด้านเศรษฐกิจของนักเรียน

การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรมีความสำคัญและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องจัดให้แก่ผู้เรียน เพราะเป็นการส่งเสริมพัฒนาการด้านต่าง ๆ ให้แก่นักเรียนรอบด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ทั้งยังช่วยเสริมสร้างให้การเรียนรู้ตามหลักสูตรสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ซึ่งการเรียนการสอนในห้องเรียนส่วนใหญ่มุ่งเน้นเนื้อหาวิชา หรือการพัฒนาด้านสติปัญญาเป็นสำคัญ แต่การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุขนั้น ผู้เรียนจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาด้านสังคมและด้านอื่น ๆ ควบคู่กันไปด้วย เพื่อให้ผลผลิตจากระบบโรงเรียนได้พัฒนารอบด้านเป็นกำลังคนเป็นทรัพยากรที่สมบูรณ์และมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข จึงจำเป็นต้องจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรขึ้นในสถานศึกษา ในส่วนของความสำคัญของการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรนักการศึกษาได้มีความเห็นดังต่อไปนี้ ไพโรจน์ นาคะสุวรรณ และ วันนอร์ มะทา (2528, หน้า 7) ได้กล่าวว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรมีประโยชน์ต่อนักเรียนในด้านส่งเสริมความรู้ทางวิชาการ ช่วยแก้ปัญหาการปกครอง ช่วยให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ได้ค้นพบความถนัด ความสนใจ ความสามารถของตน สามารถแก้ปัญหาของตนเองและช่วยสังคมได้ด้วย สร้างความเป็นผู้นำและผู้ตาม มีความเชื่อมั่นในตนเองสูง เป็นการเตรียมเด็กออกไปเป็นพลเมืองที่ดีต่อสังคม สร้างความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ให้นักเรียนได้เรียนรู้ระบบประชาธิปไตย ช่วยให้เกิดรักและผูกพันกับโรงเรียน และในความคิดของเด็กนักเรียนเห็นว่าสมาชิกทุกคนควรมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมด้วย ซึ่ง เชาวัน มณีวงศ์ (2530, หน้า 9) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า ปัจจุบันความเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างรวดเร็ว การปรับตัวของเด็กนักเรียน และการจัดประสบการณ์ให้กับเด็กนักเรียนเพียงการเรียนรู้เฉพาะในห้องเรียนเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอ การเสริมหลักสูตร การเสริมทักษะและการจัดประสบการณ์ต่าง ๆ ให้กับเด็กนักเรียนได้มีโอกาสปะทะและพบจริง ๆ จึงมีความจำเป็นและสำคัญอย่างยิ่ง เพราะในชีวิตจริงของเด็กนักเรียนนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับงานวิชาการ แต่หากขึ้นอยู่กับการปรับตัว

การแก้ปัญหา การวิเคราะห์ วิจัยด้วยตนเองโดยอาศัยประสบการณ์และทักษะเป็นเครื่องมือ ส่วน ประดับ นิลพงา (2524, หน้า 20-21) ได้ให้ความสำคัญต่อกิจกรรมเสริมหลักสูตรว่ามีส่วนช่วยให้ การบริหารงานของโรงเรียน ทำให้เกิดความร่วมมือ ความเข้าใจและความสัมพันธ์อันดีระหว่าง บุคลากรแต่ละฝ่ายในโรงเรียน เช่น นักเรียน ครูฝ่ายวิชาการและฝ่ายบริหารกิจกรรมบางประเภท เช่น สถานักเรียนมีส่วนช่วยในการควบคุมความประพฤติของนักเรียนได้ส่วนหนึ่ง นอกจากนี้ยังช่วยให้ นักเรียนใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เป็นการช่วยลดปัญหาความประพฤติของเด็กนักเรียนได้ดีอีก ด้วย

นอกจากนี้ วันนอร์ มะทา (2523, หน้า 1) ได้เสนอเหตุผลความจำเป็นของกิจกรรมเสริม หลักสูตรไว้พอสรุปได้ดังนี้

1. เพื่อสนองความต้องการในทางจิตวิทยาของนักเรียน
2. เพื่อดึงความสนใจ ความสามารถพิเศษ และความกระตือรือร้นในการแสดงออกเพราะ พฤติกรรมเหล่านี้จะปรากฏให้เห็นเมื่อมีอิสระในการเลือกทำ ทำโดยสมัครใจ และตระหนักถึงความ รับผิดชอบต่อกิจกรรมนั้น ๆ
3. เพื่อช่วยให้นักเรียนรู้จักใช้เวลาว่างให้มีคุณค่า และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและตนเอง
4. เป็นการสร้างมนุษยสัมพันธ์อันดีงามระหว่างนักเรียนกับนักเรียน และนักเรียนกับครู เพราะได้ทำงานร่วมกัน ทำให้บุคคลได้มีโอกาสรู้จักกันมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซักถาม ข้อข้องใจและข้อเท็จจริง ซึ่งแต่ละฝ่ายต้องการรับรู้
5. เป็นการช่วยพัฒนาความเป็นผู้นำของเด็กได้ดีกว่าการเรียนในชั้นเรียน เพราะครูหรือ อาจารย์จะปล่อยให้เด็กมีโอกาสเลือกประกอบกิจกรรมด้วยตนเอง

ประเภทของกิจกรรมเสริมหลักสูตร ไพโรจน์ นาคะสุวรรณ และ วันนอร์ มะทา (2528, หน้า 9-10) ได้กล่าวไว้ว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรมีความแตกต่างกันในด้านจุดมุ่งหมาย ขอบเขต โครงการ กระบวนการจัดและการดำเนินงาน ตลอดจนผลที่จะเกิดขึ้น จึงอาจจำแนกประเภทกว้าง ๆ ได้ 7 ประเภทดังนี้

1. กิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมการสอนในชั้นเรียน ได้แก่ ชุมนุมทางวิชาการต่าง ๆ เช่น ชุมนุม วิทยาศาสตร์ ชุมนุมภาษาไทย ชุมนุมภาษาอังกฤษ ชุมนุมเหล่านี้อาจไม่เกี่ยวข้องกับวิชาใดวิชาหนึ่ง เพียงวิชาเดียวในชั้นเรียน แต่อาจเกี่ยวข้องในหลายหมวดวิชาด้วยกันซึ่งเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและ หน้าที่ ตลอดจนความต้องการและความสนใจของเด็ก

2. กิจกรรมที่ช่วยพัฒนาความสนใจและความสามารถพิเศษ ประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนได้ค้นหาหรือพัฒนาความสนใจและความสามารถพิเศษของตนเอง ซึ่งมักจะไม่เกี่ยวกับเนื้อหาวิชาโดยตรง เช่น ชุมนุมการละคร ชุมนุมดนตรี ชุมนุมหนังสือพิมพ์โรงเรียน และชุมนุมงานอดิเรกต่าง ๆ

3. กิจกรรมที่เป็นบริการภายในโรงเรียน กิจกรรมประเภทนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาตนเองเพื่อบริการส่วนรวม ได้แก่ กลุ่มสวัสดิการนักเรียน กลุ่มรักษาโรงอาหาร เป็นต้น

4. กิจกรรมที่พัฒนาด้านจิตใจและศีลธรรม กิจกรรมประเภทนี้ได้แก่ลูกเสือ ยุวกาชาด และกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ

5. กิจกรรมทางสังคมและนันทนาการ กิจกรรมประเภทนี้จัดขึ้นเพื่อพัฒนาการอยู่ร่วมกัน การเข้าสังคม และการพักผ่อนหย่อนใจ ได้แก่ กิจกรรมพบปะสังสรรค์ การท่องเที่ยว การได้วาที่ การปาฐกถา เป็นต้น

6. กิจกรรมด้านกีฬา กิจกรรมทางด้านนี้นับว่ามีความสำคัญในการช่วยให้เด็กมีความสามัคคีและมีจิตใจเป็นนักกีฬา รู้จักเสียสละและให้อภัย ได้แก่ ชุมนุมกีฬาต่าง ๆ

7. กิจกรรมเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ที่อาจจัดขึ้นตามความต้องการ เช่น ชุมนุมสะสมแสตมป์ ชุมนุมแม่บ้านการเรือน เป็นต้น

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้วนั้นได้ชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมเสริมหลักสูตรมีความสำคัญเป็นประโยชน์และจำเป็นอย่างยิ่งกับภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วของสังคมไทยในปัจจุบัน และหากผู้บริหารโรงเรียนและครูได้นำการมีส่วนร่วมเข้ามาประสานความร่วมมือจากผู้ปกครอง และนักเรียนในส่วนนี้ได้จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่นักเรียน โรงเรียน และชุมชนเป็นอย่างมากอีกทั้งจะเป็นเหตุนำมาซึ่งชื่อเสียงแก่โรงเรียนได้ในที่สุด

ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

Conant (อ้างใน เสาวนีย์ เสนาสุ, 2529, หน้า 120) ได้กล่าวว่า โรงเรียนและชุมชนเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก

และ หวน พินธุพันธ์ (2529, หน้า 20) ได้กล่าวถึงความหมายของโรงเรียนและชุมชนตลอดจนแนวคิดของโรงเรียนกับชุมชนดังนี้

โรงเรียนมีความหมายกว้างไกลและลึกกว่าการเป็นสถานที่ที่เรียนหนังสือของนักเรียนหรือเป็นสถานที่ที่สอนหนังสือของครูเท่านั้น แต่หมายถึงสถานที่ให้การฝึกฝนอบรมคนในหลาย ๆ ด้าน ทั้งด้านความรู้ ความคิด ความสามารถ และความเป็นคนดี เป็นต้น

ส่วนความหมายของชุมชนนั้น หมายถึงบริเวณที่มีคนหรือประชาชนจำนวนหนึ่งอาศัยอยู่ร่วมกัน และมีการกระทำอย่างเดียวกันหรือคล้ายคลึงกัน

แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนกับชุมชนซึ่งมีผู้กล่าวไว้มากมายพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

1. โรงเรียนเป็นของชุมชนโดยชุมชน และเพื่อชุมชน
2. โรงเรียนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน
3. โรงเรียน : องค์กรในการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาชุมชน
4. โรงเรียนเป็นองค์กรและตัวกลางที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุมชน
5. โรงเรียนคือแหล่งอบรมคนให้ชุมชน
6. โรงเรียนคือแหล่งวิทยาการและวิทยาการของชุมชน
7. ความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้โรงเรียนตอบสนอง

ความต้องการของชุมชน และมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชน

8. โรงเรียนจะทำหน้าที่คัดเลือกและให้ความรู้ รวมทั้งสร้างบุคลิกภาพของผู้เรียนเป็นไปตามที่ชุมชนต้องการ

9. โรงเรียนมิใช่แต่เพียงรักษาและสืบทอดของเก่าเท่านั้น แต่ยังต้องเผยแพร่ความรู้ใหม่ ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ชุมชนอีกด้วย

10. เนื่องจากโรงเรียนเป็นของชุมชน ดังนั้นโรงเรียนจึงควรมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริง และเป็นจริงเป็นจัง

11. โรงเรียนตั้งขึ้นเพื่อชุมชน ชุมชนจึงควรมีส่วนกำหนดเป้าหมาย นโยบาย และมีส่วนในการกำหนดทิศทางของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ กัน

นอกจากนี้ สุวัฒน์ มุทเมธา (2524, หน้า 130) ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนดังนี้

1. การศึกษาในโรงเรียนสัมพันธ์กับบุคคลในชุมชน เพราะโรงเรียนให้การศึกษแก่นักเรียนซึ่งมาจากชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ นักเรียนนำสิ่งที่เรียนรู้ไปใช้ในการดำรงชีวิตประจำวัน นักเรียนต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น รวมทั้งพ่อแม่ ผู้ปกครองของนักเรียนด้วย บุคคลในชุมชนก็จะดำรงชีวิตตามนักเรียนไปด้วย จึงถือว่าโรงเรียนให้การศึกษโดยทางอ้อมแก่บุคคลในชุมชนนั่นเอง

2. เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วม คือให้ประชาชนยอมรับว่าสถานศึกษาหรือโรงเรียนเป็นสถาบันสำคัญของชุมชน เป็นสิ่งมีค่าของทุกคน ช่วยทำให้การเป็นอยู่ของประชาชนในชุมชนดีขึ้น ดังนั้นประชาชนในชุมชนย่อมมีความรู้สึกร่วมกันในการเป็นเจ้าของโรงเรียน ยินดีที่จะให้ความร่วมมือในการช่วยเหลือโรงเรียน อาจจะเป็นเงิน วัสดุสิ่งของ แรงงาน และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงโรงเรียน

3. ทำให้ครูกับผู้บริหารนักเรียนและประชาชนในชุมชนมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน เพราะโรงเรียนกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันดี แต่ถ้าโรงเรียนกับชุมชนไม่มีความสัมพันธ์กันจะทำให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่นโรงเรียนและครูถูกกล่าวหาบ้าง ถูกตำหนิบ้าง

4. เพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับกลุ่มคนที่เป็นปัญหาต่อการศึกษา ในชุมชนแต่ละแห่งมักจะมีผู้ที่มีปัญหาไม่เข้าใจการศึกษา ไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของโรงเรียน ไม่ให้ความร่วมมือกับทางโรงเรียน ดังนั้นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนจะช่วยแก้ปัญหาเหล่านี้ได้

5. เพื่อปรับปรุงหลักสูตรและการเรียนการสอน ตามความต้องการของชุมชน เพราะการเรียนการสอนของโรงเรียนต้องสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับชุมชน ต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากชุมชน จะต้องใช้ทรัพยากรต่าง ๆ จากชุมชน จะต้องให้ผู้เรียนนำสิ่งที่ได้รับจากการเรียนไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และนำไปเผยแพร่แก่ชุมชนได้ และนอกจากโรงเรียนให้การศึกษาเพื่อพัฒนาบุคคลแล้วยังมุ่งพัฒนาชุมชนไปด้วย ดังนั้นหลักสูตรและการเรียนการสอนของโรงเรียนจะต้องได้รับการปรับปรุงตามความต้องการของชุมชนด้วย

6. เพื่อใช้ทรัพยากรของชุมชนให้เป็นประโยชน์ เพราะในชุมชนมีทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งทรัพยากรธรรมชาติ บุคคล สถาบัน และวัฒนธรรมพื้นบ้านมากมายด้วยกัน ทรัพยากรต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในโรงเรียนได้

7. ทำให้โรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจชุมชนดี ทั้งในด้านปัญหาของชุมชน ความต้องการของชุมชน ทรัพยากรในชุมชน เพื่อโรงเรียนได้ช่วยแก้ปัญหาในชุมชน และปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับชุมชน

และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช (อ่างใน หวน พินธุพันธ์, 2529, หน้า 77) ได้กล่าวถึงความจำเป็นในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชน ดังนี้

1. โรงเรียนเป็นแหล่งคัดเลือกคนให้ชุมชน โรงเรียนตั้งขึ้นตามความต้องการของชุมชน โรงเรียนจึงมีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถพอสมควร ก่อนปล่อยคนเหล่านั้นออกไปเป็นสมาชิกของชุมชน
2. โรงเรียนเป็นแหล่งพัฒนาคนให้ชุมชน โรงเรียนเป็นสถาบันทางสังคมที่มีความสำคัญในการเปลี่ยนแปลงคนอย่างมากรองจากครอบครัว เด็กอยู่โรงเรียนเป็นเวลานานในสภาพแวดล้อมที่ดี โรงเรียนจึงสามารถเปลี่ยนแปลงและหล่อหลอมพฤติกรรมของเด็กให้เป็นไปตามความต้องการของสังคมได้มาก
3. โรงเรียนเป็นแหล่งรวมสาขาวิชาต่าง ๆ โรงเรียนจึงพร้อมที่จะจัดสิ่งแวดล้อมให้มีคุณค่า นักเรียนออกไปเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน โรงเรียนจำเป็นต้องมีครูที่ดี มีความรู้ ความสามารถด้านต่าง ๆ ที่อำนวยความสะดวกแก่ชุมชน
4. โรงเรียนเป็นแหล่งถ่ายทอดวัฒนธรรม วัฒนธรรมเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของชุมชน ทั้งโรงเรียนและชุมชนมีหน้าที่ฟื้นฟูและรักษาเพื่อให้เยาวชนเข้าใจความเป็นมาของวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ
5. โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของชุมชน โรงเรียนเป็นสมบัติของชุมชนโดยส่วนรวม สามารถที่จะใช้อาคารและบริเวณที่เป็นที่ประชุมหรือประกอบพิธีต่าง ๆ ได้
6. โรงเรียนและชุมชนมีจุดหมายเดียวกัน คือ พัฒนาคนให้เป็นคนดี สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

วิธีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนสามารถจำแนกเป็นข้อดังนี้

1. การเชิญผู้ปกครองนักเรียนหรือประชาชนมาโรงเรียน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชนได้อย่างมาก เช่นเชิญมาประชุมในลักษณะต่าง ๆ กัน เชิญมาพบปะสังสรรค์กัน เชิญมาชมนิทรรศการ และเชิญแม่ของนักเรียนมาร่วมงานวันแม่ที่โรงเรียนจัดขึ้น เป็นต้น
2. การรายงานเกี่ยวกับตัวนักเรียนให้ผู้ปกครองทราบ เช่น การรายงานเกี่ยวกับผล การเรียน ความประพฤติและสุขภาพของนักเรียนให้ผู้ปกครองทราบ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนที่ปฏิบัติกันมากกว่าเรื่องอื่น ๆ

3. โรงเรียนให้ความช่วยเหลือชุมชน ด้วยการพานักเรียนไปช่วยพัฒนาชุมชน จัดสอนหรือฝึกอบรมเกี่ยวกับการประกอบอาชีพแก่ประชาชนในชุมชน ให้ความช่วยเหลือในด้านความรู้และเผยแพร่ความรู้ใหม่ ๆ แก่ประชาชนในชุมชน ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนสามารถนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตนเองและสังคม จัดบริการข่าวสารเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน ให้บริการชุมชนในด้านนันทนาการ ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีและบริการด้านอนามัยแก่ประชาชนในชุมชน เป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนด้วยการให้ความช่วยเหลือชุมชนในลักษณะต่าง ๆ

4. โรงเรียนขอความช่วยเหลือจากชุมชนและความร่วมมือจากชุมชน เช่น ขอความช่วยเหลือจากชุมชนด้านการเงิน วัสดุหรือผลผลิตทางการเกษตร แรงงาน ค่าปรึกษาหารือ หรือความคิดเห็นในการปรับปรุงโรงเรียน และการเป็นวิทยากร เป็นต้น ซึ่งจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้อย่างมากเช่นกัน

5. บริการเกี่ยวกับอาคารสถานที่ของโรงเรียนแก่ชุมชน เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนด้วยการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ใช้อาคารสถานที่ของโรงเรียน จัดงานหรือจัดการประชุม บริการห้องสมุด ให้ใช้สนามกีฬา และใช้ห้องพยาบาล เป็นต้น

6. การใช้ทรัพยากรในชุมชน ซึ่งมีทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรบุคคล ทรัพยากรประเภทสถาบันต่าง ๆ และทรัพยากรประเภทวัฒนธรรมพื้นบ้าน การใช้ทรัพยากรเหล่านี้จะทำได้ด้วยการนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ประโยชน์ในการเรียนการสอน เชิญบุคคลมาเป็นวิทยากรแก่นักเรียน พานักเรียนไปศึกษาทรัพยากรในชุมชน และให้นักเรียนศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อช่วยกันอนุรักษ์ไว้ เป็นต้น

7. การออกเยี่ยมเยียนผู้ปกครองนักเรียนและนักเรียนตามบ้าน เช่น ครูใหญ่และคณะครู ออกเยี่ยมเยียน หรือเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ก็จะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้อย่างมาก

8. การประชาสัมพันธ์โรงเรียน เป็นการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนได้เป็นอย่างดี เช่น จัดให้มีสิ่งพิมพ์เพื่อเผยแพร่ข่าวสารของโรงเรียน จัดเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ประจำโรงเรียน เผยแพร่ข่าวสารของโรงเรียนทางสื่อมวลชน ให้นักเรียนและบุคลากรในโรงเรียนทราบข่าวสารที่ถูกต้องของโรงเรียน และจัดตั้งสมาคมผู้ปกครองและครู สมาคมศิษย์เก่าขึ้น เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าโรงเรียนกับชุมชนมีความสัมพันธ์กันอย่างมาก เพราะโรงเรียนเป็นของชุมชน โดยชุมชน และเพื่อชุมชน นอกจากนั้นโรงเรียนยังเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน เป็นแหล่งวิทยาการ และวิทยาการของชุมชน เป็นองค์กรและตัวกลางที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุมชน เมื่อเป็นเช่นนี้ชุมชนจึงมีส่วนกำหนดเป้าหมาย นโยบาย และมีส่วนในการกำหนดทิศทางของโรงเรียนด้วย การดำเนินงานด้านความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนกับชุมชนนั้นมีความสำคัญยิ่ง ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่โรงเรียน นักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน ซึ่งงานนี้จะประสบผลสำเร็จได้เป็นอย่างดี ต้องได้รับความร่วมมือและตระหนักในความสำคัญของการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายด้วย

อิสลาม

อิสลามเป็นศาสนาที่จัดอยู่ในประเภทเอกเทวนิยม คือศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียว

คำว่า อิสลาม มาจากอัลละมะ ซึ่งมาจากรากศัพท์ภาษาอาหรับคำเดียวกันกับคำว่ามุสลิม นั่นคือคำว่า ชะลิมะหรือชะละมุน แปลว่า สันติ การนอบน้อม การยอมจำนนจนสิ้นเชิง อิสลามจึงมีความหมายว่า การนอบน้อมมอบตนต่อพระผู้เป็นเจ้า คือ อัลลอฮ์ (ซุบฮานะฮูวะตะอาลา) แต่พระองค์เดียวอย่างสิ้นเชิงเพื่อความสันติ

คำว่า มุสลิม เป็นคำที่ใช้เรียกผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม หมายถึง ผู้ที่นอบน้อมมอบตนต่อพระองค์อัลลอฮ์แต่เพียงผู้เดียวเพื่อความสันติ

องค์ประกอบของศาสนาอิสลาม คือ

1. ศาสดา คือ ท่านศาสดามุฮัมมัด (คือลลอลลอฮุอะลยฮิวะซัลลัม)
2. คัมภีร์ คือ พระมหาคัมภีร์อัลกุรอาน
3. สาวกหรือผู้สืบทอด คือ มุสลิมทุกคน
4. ศาสนสถาน คือ มัสยิด ซึ่งมีความหมายว่า บ้านของอัลลอฮ์
5. พิธีกรรม อิสลามเป็นศาสนาที่เน้นในการปฏิบัติ เพราะฉะนั้นจึงมีรูปแบบของ

พฤติกรรมตั้งแต่เกิดจนตาย ตั้งแต่ตื่นจนหลับ

อิสลามจึงจัดเป็นศาสนาด้วยองค์ประกอบดังที่กล่าวมา แต่ในความเป็นจริงอิสลามเป็นมากกว่าศาสนา อิสลามเป็นระบอบในการดำเนินชีวิตของมุสลิม ฉะนั้นจึงจัดอิสลามเป็นวัฒนธรรม ด้วยจากองค์ประกอบทั้ง 4 คือ องค์คติ องค์การ องค์พิธีกรรม และองค์วัตถุ ด้วยเหตุนี้ วัฒนธรรม

อิสลาม จึงหมายถึง วิถีในการดำเนินชีวิตหรือรูปแบบแห่งพฤติกรรมของมุสลิมตลอดจนสิ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งศรัทธาว่า อัลลอฮ์คือพระเจ้าเพียงองค์เดียวและมุฮัมมัดคือศาสนทูตของพระองค์ วัฒนธรรมอิสลามจัดเป็นวัฒนธรรมที่แข็งเพราะองค์มติในวัฒนธรรมอิสลามนั้นคือความศรัทธาของมุสลิมทั่วโลกที่ตรงกันและมีอิทธิพลอย่างมากในการกำหนดองค์ประกอบส่วนอื่น ๆ เช่นรูปแบบแห่งพิธีกรรมหรือวิถีชีวิต เป็นต้น (เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2535, หน้า 6-9)

อิมรอน มะลูลิม (2538, หน้า 86) ได้กล่าวถึงวัฒนธรรมอิสลามว่า เป็นวิถีแห่งความเป็นอยู่ สำหรับมุสลิมนั้นวัฒนธรรมแยกจากศาสนาไม่ได้ อิสลามคือวิถีหรือแบบแผนของชีวิตไม่ใช่เป็นแต่เพียงศาสนา เพราะฉะนั้นการเปลี่ยนวัฒนธรรมของอิสลามไปจึงหมายถึงการเปลี่ยนแก่นแท้ของอิสลามด้วย ซึ่งชาวมุสลิมจะไม่ยินยอม มีวัฒนธรรมหลายอย่างที่แพร่หลายแต่มุสลิมไม่ยอมรับ เพราะขัดกับหลักการของศาสนาอิสลาม เช่น การแต่งตัวยั่วสวาท การร้องเพลงที่เน้นหนักไปทางกามารมณ์ การดื่มเหล้า การเล่นการพนัน เป็นต้น มุสลิมจึงรู้สึกว่าจะต้องหลีกเลี่ยงจากวัฒนธรรมเหล่านี้และพยายามกีดกันมิให้มันแพร่เข้าไปในหมู่มุสลิม

ขจิตภัย บุรุษพัฒน์ (อ้างใน ปิยนาท บุนนาค, 2534, หน้า 32) อิสลามมีลักษณะแตกต่างจากศาสนาอื่นอยู่หลายประการ ประการที่สำคัญที่สุดคือเป็นศาสนาที่มีบทบาทกำหนดความเชื่อและการปฏิบัติเกือบทุกแง่มุม มีคำสอนเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ศิลปศาสตร์ จริยศาสตร์ สังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ ฯลฯ มีคำสอนทั้งในระดับนโยบายทั่วไป และในระดับการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน มีคำสอนเกี่ยวกับโลกหน้าและโลกนี้อย่างสมบูรณ์ สรุปแล้วแทบจะเรียกได้ว่าไม่มีพฤติกรรมใดหรือแนวคิดใดของมนุษย์ที่จะพ้นจากขอบข่ายของศาสนาอิสลามและ ขจิตภัย บุรุษพัฒน์ (อ้างใน เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2532, หน้า 269) ยังได้กล่าวอีกว่า ชาวไทยมุสลิมแยกตัวอย่างโดดเดี่ยวจากสังคมไทย และไม่พยายามผสมผสานกับชาวไทยพุทธ เพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรม

อารง สุธาศาสน์ (อ้างใน ปิยนาท บุนนาค, 2534, หน้า 34) ได้กล่าวว่าชาวมุสลิมเป็นกลุ่มที่มีศาสนานิยมสูง และถือว่ามาตรฐานที่กำหนดโดยศาสนานั้นมีความเด็ดขาดไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขได้ จะเปลี่ยนแปลงหรือแก้ไขได้ก็เฉพาะในสิ่งที่ศาสนาได้เปิดช่องทางไว้เท่านั้น นอกจากนี้แล้วทุกสิ่งทุกอย่างจะต้องคงไว้ในรูปเดิม ที่ชาวมุสลิมถือเช่นนั้นก็เพราะถือว่าศาสนาอิสลามนั้นมีต้นตอมาจากพระเจ้า พระองค์เป็นผู้ทรงประทานศาสนาอิสลามเพื่อให้มนุษย์ได้ถือปฏิบัติ พระศาสดาเป็นเพียงผู้เผยแพร่วะประกาศปัดเป่าลัทธิของพระองค์เท่านั้น

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าอิสลามเป็นศาสนา เป็นวัฒนธรรม เป็นวิถีชีวิตที่มุสลิมจะต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และไม่สามารถที่จะเปลี่ยนแปลงหรือถือปฏิบัติในวัฒนธรรมอื่นที่ขัดหรือแย้งต่อคำสอนของอิสลามได้ด้วยเหตุแห่งที่มาของความเชื่อพื้นฐานของศาสนา ดังนั้นจึงเป็นข้อที่มุสลิมมีพฤติกรรมที่ต่างจากกลุ่มชนอื่น ๆ ในสังคม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ปัจจุบันแนวคิดเรื่องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา เป็นแนวคิดที่ยอมรับและให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก ซึ่งได้มีผู้วิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ เช่น

เฉลิมศักดิ์ ธนะชัยพันธ์ (2532) ได้วิจัยเรื่อง การวิเคราะห์ขีดความสามารถของโรงเรียนประถมศึกษาในฐานะศูนย์กลางการพัฒนาชุมชนด้านอาชีพ : ศึกษากรณีบ้านแม่กุ่มน้อย อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา โดยเฉพาะ ในด้านอาชีพ ด้านการบริหารหลักสูตรและการสอน และการบริหารงานโครงการกิจกรรมต่าง ๆ พบว่าไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและกิจกรรมการประกอบอาชีพของหมู่บ้าน หรืออีกนัยหนึ่ง โรงเรียนที่ศึกษามีศักยภาพต่ำไม่เพียงพอต่อที่จะสนองนโยบายของทางราชการในการเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาอาชีพในชุมชนที่มีอยู่อย่างหลากหลาย ทั้งนี้เกิดจากปัจจัยในด้านโครงสร้างของหลักสูตร หลักการจัดกิจกรรมเป็นไปตามความถนัดและทักษะของครูผู้สอนและโรงเรียน ยังไม่ได้มีการนำองค์ความรู้ในเรื่องอาชีพของท้องถิ่นหมู่บ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรและการสอน ตลอดจนการบริหารโครงการของโรงเรียน จึงสมควรที่โรงเรียนประถมศึกษาจะได้มีการศึกษาชุมชนและท้องถิ่นอย่างเป็นระบบและอย่างลึกซึ้ง เพื่อที่จะสามารถจัดการศึกษาให้สอดคล้องคล่องและเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและแนวทางการพัฒนาชุมชนได้

ในขณะที่ วีระวัฒน์ ไชยคำมิ่ง (2534) ได้วิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหลักสูตรของโรงเรียนภายใต้โครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เขตชนบทยากจน จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่า บุคลากรในโรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องโครงการ ขยายโอกาสทางการศึกษามากกว่าบุคลากรภายนอกโรงเรียนแต่บุคลากรทั้ง 2 ฝ่ายต่างมีความตระหนักถึงความสำคัญในการมีส่วนร่วมของประชาชนในโรงเรียนของโครงการอยู่ในเกณฑ์น่าพอใจมากพอ ๆ กัน และต่างเห็นว่าประชาชนมีส่วนร่วมในโรงเรียนน้อยมากหรือไม่มีส่วนร่วมเลย

ยกเว้นการช่วยประชาสัมพันธ์การดำเนินงานของโรงเรียน ตลอดจนเห็นพ้องกันอีกว่าต้องแก้ไข ปัญหาปริมาณสำหรับบริการประชาชน อัตรากำลังบุคลากรในโรงเรียน การอบรมให้ความรู้ เกี่ยวกับโครงการแก่นักเรียนขอความร่วมมือสถานประกอบการให้นักเรียนเข้าฝึกงาน และประชาชน ไม่มีเวลาว่าง ยากจน ไม่สนใจกิจการของโรงเรียน ขาดความรู้ความสามารถ ไม่ทราบรายละเอียด ของโครงการและบทบาทหน้าที่ของโรงเรียน

ส่วน สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2536, หน้า บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยและพัฒนาการเรียนการสอนอาชีพในโรงเรียนมัธยมศึกษา พบว่า วิชาอาชีพที่เปิดสอนจะต้องสอดคล้องกับแบบแผนการผลิตของชุมชน และโรงเรียนจะต้องรู้จักนำ ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอน โดยผู้บริหารและครูใน โรงเรียนจะต้องมองเห็นความสำคัญอีกทั้งมีความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิชาชีพ มองเห็นศักยภาพของชุมชน และต้องรู้จักดึงชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน นอกจากนั้นแล้วครูผู้สอนจะต้องมีความรู้ในวิชาที่สอน โดยการพัฒนาตนเองและเรียนรู้จากชุมชน ให้มีการจัดการเรียนการสอนในรูปแบบที่หลากหลาย เพื่อฝึกให้เด็กมีความรู้ ทักษะ รู้จักคิดวิเคราะห์ รู้จักมองเห็นช่องทางในการประกอบอาชีพและมีคุณสมบัติที่ดี เช่น ความรับผิดชอบ ความขยัน อดทน เป็นต้น

สถิตย์ มินทะ (2536) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาใน สังคมไทย : แนวคิด ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในอนาคต พบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนใน การจัดการศึกษาในสังคมไทยเป็นแนวคิดเชิงอุดมคติที่เชื่อมั่นว่าจะสามารถพัฒนาคุณภาพ ทรัพยากรมนุษย์และสนองตอบความต้องการของภาคประชาชนได้ดีกว่าการจัดการศึกษาที่ทำอยู่ใน ปัจจุบันที่ให้ประโยชน์สูงสุดแก่ภาคราชการและเอกชน และพบอีกว่ามีปัญหา อุปสรรคที่สำคัญ คือ รัฐไม่มีความจริงจังในการกระจายอำนาจในการจัดการศึกษา ประกอบกับแนวคิดของทั้งผู้รับผิดชอบ การจัดการศึกษาและประชาชนก็ยังเห็นว่าเป็นไปไม่ได้หรือเป็นไปได้อย่างที่ปล่อยให้ประชาชนจัด การศึกษาเอง เพราะไม่มีศักยภาพเพียงพอ ท้ายสุดปัญหาในด้านการลงมือปฏิบัติผู้ปฏิบัติงาน (ข้าราชการ) ส่วนใหญ่ก็ขาดศรัทธาและไม่รู้จะเริ่มต้นตรงไหน อย่างไร ในส่วนของประชาชนแม้ว่าจะ

ได้ลงมือปฏิบัติจริงก็เผชิญกับปัญหาต่าง ๆ มากมาย การจัดการศึกษาในอนาคตจะต้องอยู่บนหลักการการมีส่วนร่วมของประชาชนที่ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมกำหนด รูปแบบ เนื้อหา และวิธีการให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน โดยต้องเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเองที่จะจัดการศึกษาได้และต้องผลักดันตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งในเรื่องการจัดการศึกษาและเรื่องอื่น ๆ ที่มีผลกระทบต่อชุมชนของตนเองให้มากยิ่งขึ้นอีกด้วย

สำหรับ กิตติชัย การโสภะ (2536) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) จังหวัดอุดรธานี พบว่าประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเพียง 3 ขั้นตอน คือ มีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลในขั้นตอนการสำรวจปัญหา และความต้องการเกี่ยวกับอาชีพในชุมชน มีส่วนร่วมให้ข้อเสนอแนะในขั้นตอนการกำหนดจุดประสงค์ และเนื้อหาของหลักสูตร และมีส่วนร่วมเป็นวิทยากรในการนำหลักสูตรไปจัดการเรียนการสอน

ในขณะที่ วิไลวรรณ กันธิยะ (2537) ได้ศึกษาความต้องการของชุมชนแม่ข่ายเกี่ยวกับหลักสูตรและการสอนในโรงเรียนแม่ข่ายวิทยาคม อำเภอแม่ข่าย จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชุมชนมีความต้องการให้โรงเรียนสำรวจปัญหา ความต้องการของชุมชนก่อนเปิดทำการสอนรายวิชาต่าง ๆ ใน โรงเรียนในระดับมากที่สุด และต้องการให้เปิดสอนวิชาอาชีพที่น่าส่งเสริมและยังไม่มีในชุมชนเป็นวิชาเลือกตามความต้องการและความสนใจของนักเรียน เนื้อหาวิชาเน้นเรื่องสภาพปัญหาของชุมชนในระดับความต้องการมาก นอกจากนี้ชุมชนยังต้องการให้จัดการเรียนการสอนเน้นการฝึกปฏิบัติ ส่งเสริมให้นักเรียนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้มากที่สุด

ส่วน ประมาณ ตันติกุล (2538) ได้ทำการวิจัยที่ชุมชนบ้านผาเจิบนอก ตำบลนครเจดีย์ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน เรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการศึกษาและการพัฒนาชุมชนชนบท ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในกลุ่มแกนกลางตั้งแต่ขั้นตอนคิดค้นปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา พร้อมทั้งขยายแนวคิดวิธีการแก้ปัญหาไปยังชาวบ้านในชุมชน โดยกลุ่มกิจกรรมจะมีโครงสร้างขนาดใหญ่หรือเล็ก ในขั้นตอนการวางแผนดำเนินการ กิจกรรมที่ตรงกับความต้องการของชาวบ้านจะมีสมาชิกจำนวนมาก ในขณะที่กิจกรรมที่ชาวบ้านยังไม่แน่ใจในวิธีการดำเนินการแก้ปัญหาจำนวนสมาชิกจะน้อย และชาวบ้านที่อยู่วงรอบนอกจะเพิ่มขึ้น หรือสมาชิกกลุ่มจะลดลงหลังจากที่มีการประเมินผลการดำเนินงาน โดยมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่

สภาพแวดล้อม ความสัมพันธ์ภายในชุมชน แรงผลักดันด้านบุคคล โครงสร้างของกลุ่ม ความถี่และระยะเวลาที่มีสัมพันธ์ของกลุ่ม แบบแผนการเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมด้านการศึกษาและการพัฒนาของชุมชนเป็นการเรียนรู้ในรูปแบบของการประชุม ซึ่งมีทั้งการประชุมอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การเรียนรู้ในรูปแบบอย่างเป็นทางการมีการกำหนดเป้าหมายและเนื้อหาในการศึกษาการเรียนรู้ในรูปแบบของการทัศนศึกษาเยี่ยมชมเพื่อนำมาสรุปเปรียบเทียบหาแนวทางดำเนินกิจกรรม

และ เสมอ นาสอน (2540) ได้วิจัยเรื่องการบริหารโครงการโรงเรียนเพื่อชีวิตและชุมชนในจังหวัดอุตรดิตถ์ ผลการวิจัยพบว่า ด้านการศึกษาสภาพปัจจุบัน ปัญหาและความต้องการนั้น โรงเรียนและชุมชนส่วนใหญ่มีความพร้อมในการเข้าร่วมโครงการด้วยความสมัครใจ แต่โรงเรียนยังไม่เห็นความสำคัญและไม่เห็นความจริงจังในการปฏิบัติตามโครงการ เพราะคิดว่าการสร้างหรือพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นเป็นเรื่องยุ่งยากและโครงการนี้ยังไม่ได้รับความร่วมมือจากบุคลากรทุกฝ่ายอย่างจริงจัง ด้านการวางแผน ผู้นำชุมชนเข้ามาร่วมในการวางแผนในลักษณะรับทราบโครงการโดยโรงเรียนขอความร่วมมือจากชุมชนให้การสนับสนุนด้านการเงิน วัสดุอุปกรณ์และแรงงานมากกว่าที่จะให้แสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ ด้านการดำเนินการตามแผน ไม่มีงบประมาณสนับสนุนและบุคลากรส่วนใหญ่ไม่มีความรู้และไม่มีทักษะดีพอในการสอนหรือถ่ายทอดความรู้ประสบการณ์ในวิชาชีพอิสระให้แก่นักเรียน การดำเนินการนิเทศ ติดตาม และประเมินผลของผู้บริหารโรงเรียนขาดการต่อเนื่อง ด้านการประเมินผล โรงเรียนไม่ให้โอกาสแก่ชุมชนเข้าร่วมประเมินโครงการอย่างแท้จริง และนักเรียนที่ได้เรียนวิชาชีพอิสระตามโครงการยังมีความรู้และทักษะไม่เพียงพอที่จะนำไปประกอบอาชีพในชีวิตประจำวันได้จริง ภาพรวมของโครงการจึงยังไม่เป็นที่น่าพอใจ

ในขณะที่ บัวผัน ลัดทิศา (2540) ได้วิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ในสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ซึ่งทำการศึกษาศักยภาพด้านต่าง ๆ ของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และเพื่อทดลองกระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยวิจัยในชุมชนบ้านท่านา อำเภอหาดทรายฟอง จังหวัดกำแพงนครเวียงจันทน์ ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีศักยภาพหลายด้าน ได้แก่ กลุ่ม องค์กร ชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มในลักษณะตามธรรมชาติ เช่น เครือญาติ กลุ่มศรัทธา วัด กลุ่มอาชีพชุมชน และกลุ่มที่รัฐเข้าไปจัดตั้ง เช่นกลุ่มแม่บ้าน กลุ่มหนุ่มสาว ปรากฏว่ากลุ่มธรรมชาติมีความยั่งยืนและมีประสิทธิผลมากกว่ากลุ่มที่จัดตั้งอย่างเป็นทางการ ในส่วนการร่วมมือกิจกรรมของชุมชนปรากฏว่าชุมชนใช้

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีระบบเหมืองฝายซึ่งมีการจัดการน้ำได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม การพึ่งพา การช่วยเหลือกันด้านแรงงาน เช่นการปลูกบ้าน การดำนา ชุมชนมีความสามารถผลิตของใช้ด้วย ตนเอง ได้แก่การทอผ้า ชุมชนมีหน่วยงานของรัฐเข้าไปดำเนินงานในด้านต่าง ๆ ส่วนการทดลอง พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วม 6 ขั้นตอน ผลปรากฏว่า ขั้นตอนที่ 1 ชุมชนกำหนดปัญหา อดีตและปัจจุบันได้ 8 ข้อ ขั้นตอนที่ 2 ชุมชนได้ร่วมกันหาสาเหตุของปัญหา ขั้นตอนที่ 3 ได้ร่วมกันหา แนวทางแก้ปัญหาและได้จัดลำดับพร้อมสาเหตุไว้ ขั้นตอนที่ 4 การวางแผนเพื่อกำหนดจุดมุ่งหมาย เนื้อหาหลักสูตร และกำหนดหลักสูตรการฝึกอบรมการมีส่วนร่วมโดยอาศัยผู้รู้ในชุมชนและ นักวิชาการ ขั้นตอนที่ 5 การดำเนินการแก้ปัญหาพร้อมกัน ขั้นตอนที่ 6 การติดตามผล

ส่วน สวัสดิ์ ยศบุญเรือง (2541) ได้วิจัยเรื่อง การส่งเสริมชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการ การศึกษา : ศึกษากรณีบทบาทและหน้าที่ของบุคลากรทางการศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดลำปาง พบว่า บุคลากรทางการศึกษาตระหนักและเห็นความสำคัญเกี่ยวกับบทบาท หน้าที่ ในการส่งเสริมชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา แต่มีความรู้และความเข้าใจในบทบาท หน้าที่ดังกล่าวน้อย การดำเนินการส่งเสริมทั้งด้านปริมาณและคุณภาพจึงมีน้อย มีการประสานงาน ด้านวิชาการกับชุมชนน้อย บุคลากรทางการศึกษาขาดความร่วมมือและเสียสละ ขาดความสนใจ และ ไม่ให้ความสำคัญในศักยภาพของชุมชน โรงเรียนมีภารกิจมาก ขาดการสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างครูและชุมชน

และ อินทรน้อย มะลิชัยวงศ์ (2541) ได้วิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำปรัวรตของผู้บริหารดีเด่น โรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดลำพูน พบว่า ภาวะผู้นำปรัวรตของ ผู้บริหารดีเด่นโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดลำพูนอยู่ในระดับสูง คือ เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่น และยอมรับในศักยภาพของบุคลากรสูง โดยการให้อิสระและยอมรับในความคิดเห็นของบุคลากร เปิดโอกาสให้เป็นผู้ริเริ่มงานเองและคอยอำนวยความสะดวกอย่างเต็มที่ เป็นผู้เปิดโอกาสให้บุคลากร มีส่วนร่วมในการตัดสินใจสูง โดยให้มีส่วนร่วมในการบริหาร การวางแผน ให้อำนาจการตัดสินใจและ ส่งเสริมให้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เป็นผู้เห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกันด้วย การ ใช้กระบวนการกลุ่มสูง โดยการสร้างบรรยากาศการร่วมมือร่วมใจ เคารพรักใคร่ สามัคคี และฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ถ้าผู้บริหารพัฒนาในเรื่องวิสัยทัศน์ให้กว้างไกล กล้าตัดสินใจ และมีมนุษยสัมพันธ์ดีโรงเรียนจะก้าวหน้ายิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ทรงพล ทรงจำ (2541) ได้ศึกษาเรื่องความร่วมมือของชุมชนในการบริหารงานวิชาการโรงเรียนมัธยมศึกษา : ศึกษากรณีโรงเรียนฝายกวางวิทยาคม อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนในเขตพื้นที่บริการของโรงเรียนมีความรู้ความเข้าใจในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนน้อย จึงไม่ค่อยมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปมีส่วนร่วมในการบริหารงานวิชาการโรงเรียน โรงเรียนก็ไม่มีแผนหรือโครงการที่จะสนับสนุนให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยสมมติฐานที่ว่างานวิชาการเป็นเรื่องซับซ้อนยุ่งยากเกินกว่าที่ชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมได้ การมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นเพียงการให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ ด้านวัตถุและให้ความร่วมมือในสิ่งที่โรงเรียนขอมากกว่าการร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมบริหารงาน นั่นคือการมีส่วนร่วมของชุมชนส่วนใหญ่ถูกชี้นำจากโรงเรียน ชุมชนเพียงเป็นผู้ปฏิบัติตามที่โรงเรียนร้องขอเท่านั้น

ผลที่ได้จากการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของประชาชน พอสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการศึกษาถือเป็นแนวคิดที่เชื่อมั่นว่าจะสามารถพัฒนาคุณภาพมนุษย์และสนองตอบความต้องการของประชาชนได้การจัดการศึกษาแม้จะมีปัญหาปรากฏทั้งจากรัฐเช่นขาดความจริงใจ ขาดความรู้ความเข้าใจหรือการขาดความเชื่อมั่นในศักยภาพของประชาชนเองก็ตาม แต่ในอนาคตการจัดการศึกษาจะเป็นการจัดการศึกษาที่ประชาชนมีส่วนร่วมกำหนดรูปแบบ เนื้อหา และวิธีการให้สอดคล้องกับสภาพ ปัญหาและความต้องการของชุมชน ซึ่งได้ปรากฏให้เห็นบ้างแล้ว เช่นประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูลของปัญหาและความต้องการ เป็นผู้ให้ข้อเสนอแนะและร่วมเป็นวิทยากร ซึ่งในกิจกรรมใดที่ประชาชนเห็นว่าตรงกับความต้องการของตนจะเข้าร่วมกันเป็นจำนวนมากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน